

MOLDVAI Magyarország

Gazeta Ceangăilor Maghiari din Moldova

2019. Nyár

ÚJ SOROZAT XXIX. ÉVF. 2. SZÁM (317.)

Tartalomjegyzék

LAKATOS DEMETER:	
Kedves üsmeretlen testvér	3
HALÁSZ PÉTER:	
„Zavaras századok folyamán Szabófalva büszkén áll”	4
„Săbăoani stă falnic, semeț după secole confuze”	9
MIRK SZIDÓNIA-KATA – PETRES LÁSZLÓ:	
„Soha nem fog már Szabófalvába betörni a magyar nyelv”	14
PETRES LÁSZLÓ:	
Szabófalvi, újfalusi, ploszkucényi helyek, arcok. Úti jegyzetek	24

Lapszámunk szerzői

HALÁSZ PÉTER
(1939, Budapest) néprajzkutató, Gyimesközéplek
MIRK SZIDÓNIA-KATA
(1973, Csíkszereda) néprajzkutató, Csíkszereda
PETRES LÁSZLÓ
(1975, Újtusnád) magyartanár, Lujzikalagor

Első borítón: Szabófalvi lakodalom. Forrás: Kriza János Néprajzi Társaság fotóarchívuma, készítette Kós Károly (KJNT_00974)

Hátsó borítón: Szabófalvi család. Forrás: Kriza János Néprajzi Társaság fotóarchívuma, készítette Kós Károly, 1949 (KJNT_00236)

Kiadja a SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY
A kiadásért felel: FERENCZES ISTVÁN elnök

Felelős szerkesztő: MIRK SZIDÓNIA-KATA
Munkatársak: BARTHA GYÖRGY, HALÁSZ PÉTER, IANCU
LAURA, ION NETE, OLÁH-GÁL ELVIRA, PETRES LÁSZLÓ
Korrektor: FERENCZ S. CSILLA
Grafikai szerkesztő, fotós: ÁDÁM GYULA
Tördelőszerkesztő: BODOR ZSOLT

Készült a Pro-Print Könyvkiadó digitális nyomdájában.
Tel.: +40 266 314 257 • Csíkszereda, Nagyrét u. 22. szám

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. szám,
tel.: +40 266 311026, e-mail: moldvaimagyarsag@gmail.com
Internetes elérhetőség: www.hargitakiado.ro

A lap ára: 5 RON. Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 20
RON, külföldieknek egy évre 35 RON.

Előfizetni a szerkesztőségben vagy postai utalvánnyal lehet,
amelyet a szerkesztőség címére, SIMON ILDIKÓ nevére
kérünk postázni.

Bankszámla: Fundația Székelyföld BCR Miercurea Ciuc, Su-
cursala Harghita
Lejzámla (cont lei): RO10RNCB0152042365850001
Valutaszámla (cont valută): RO26RNCB0152042365850004

Folyóiratunk Magyarországon megrendelhető a Magyar
Napló szerkesztőségében (1092 Budapest, Ferenc körút 14.
I. em. 5. Tel: +36 14136672)

TÁMOGATÓINK

Felföldi Elek – Budapest

Fodor Albert – New York

Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár

Kedves ismeretlen testvér

Moldovának tájairól érkezem
néhány versvel, hul mind kurtul életem,
hul még magyar szó még hallszik faluba,
magyar nótákat még húzzák fonúba,
hul a Szeret Moldovával meg nem áll,
hul a pásztor egisz nyáron furujál.
Megkapom a leveledet, örvendek,
Sajnálom, ah rokonak, nem megyek!
Most még zavaros a világ, is még lesz,
remílem, hogy még a fene el nem vesz.
Ezután jönnek jobb üdűk, tudja meg,
örökké a hideg után jön meleg.
Sógorát már rég nem láttam, sajnálom,
és kiküldettít, melyik járt nálam.
Cselédrül, melyikrül beszíl, meglátom,
érdeklüdtem én ezután barátom.
Megírom én a vejínek, ha kapak,
tudja meg, hogy adósnak nem maradak.
Mindenkinek jót kívának, kedvesem,
nem nagyon tudok én írni helyesen,
mígis csángúknak is vannak kültűik,
nálunk is a régi világ változik.
Nálunk is újul az élet minden nap,
új ínekeket a kültű örök kap.
Úgy illik, én ínekelem, ami szíp,
anyanyelven, ahogy megértse a nép.

„Zavaras századok folyomán Szabófalva büszkén áll”

„Az általam feltett kérdésekre adott válaszok arról győztek meg, hogy értik a szavak tartalmát és értelmét, ami rendkívül becses dolog, ha figyelembe vesszük, hogy a gyerekek anyanyelve magyar.” (Részlet egy 1945. június 6-i, Szabófalván készült tanfelügyelői jelentésből)¹

Szabófalva az úgynevezett „északi csángó”, mezőségi jellegű Smoldvai magyar települések közül a legrégebbi, a legnagyobb és a legtöbbet emlegetett. Róla szólnak viszonylag a leggazdagabban a források, és innen került ki, Csángóföld falvai közül talán a legtöbb neves ember. Mint az 1857-ben, a román fejedelemség egyesülését megelőző ideiglenes országgyűlésbe választott *Rab János* bíró – aki azonban katolikusként mégsem lehetett képviselő; azután a XIX. század végén *Rab Mihály* bíró, aki a nyelvtudós Rubinyi Mózessel levelezett és megjárta Budapesten a millenniumi kiállítást, képe megjelent a fővárosi Vasárnapi Újságban; *Lakatos Demeter*, az első magyar nyelven verselő moldvai népköltő; *Erdős Szászka Péter*, a falu helytörténésze; vagy a Márton Áron-emlékéremmel kitüntetett tanárházaspár: *Perka Mihály* és *Perka Margit*. De hírért és nevéért legalább ilyen mértékben köszönheti Szabófalva az anyanyelvét több mint fél évezrede megőrző csángó népnek, akik már 1671-ben úgy írtak magukról idegen nyelvű és szívű papjaikra panaszkodván, hogy amit azok művelnek, az „minden embereknek, de mi nekünk magyaroknak legh inkább nagi botrankozasunkra vagion...”² Már akkor azon fogadkoztak, hogy ha nem kapnak tisztességes, anyanyelvükön prédikáló papot, akkor „...inkab megh czelekedjük azt, hogij az olahok scizmaiara allunk...”³ – vagyis az ortodox hitre térnek. S bár azóta sem kaptak, mégis megmaradtak a római katolikus vallásban, igaz, hogy anyanyelvét többségük már elvesztette.

Az ellentétes erők összeapásának, a jó és a rossz megütkezésének színhelye tehát ez a nagy katolikus vallású, magyar gyökerű település. Aligha túlzunk, ha azt mondjuk: hogy Moldvában talán itt, Szabófalván volt a legerőteljesebb a román sovinizmus szolgálatába szegődött katolikus papság támadása a magyar nyelv és a magyar identitás ellen, de egyszersmind itt állt ellen a legnagyobb mértékben a csángó lakosság a románosító törekvéseknek. Tehát két erő: a megtartó és a pusztító szándék nagyon is egyenlőtlen küzdelmének eredménye az az állapot, amiben Szabófalva lakossága éli mai életét. Jellemző erre felemás identitásuk: többségük magyarnak már nem tartja magát, de románnak – vagy ahogyan ők mondják: oláhnak – sem, hiszen azok az ortodoxok. *Lakatos Demeter* verseinek túlnyomó többségét anyanyelvén, magyarul írta, de jórészt román helyesírással és ortográfiával, hiszen nem

járhatott magyar iskolába, nem tanulhatott magyarul írni és olvasni. A halottól a templomban románul tartott gyászmisén búcsúznak, de a temetőig tartó úton a halottaskocsi mögött haladó rokonok sokszor ma is magyarul siratják az elhunytat.

Szabófalván az idők múltával úgy zsugorodnak a magyarságra utaló jelek és emlékek, mint ahogyan a fák ágai vékonyodnak a törzshöz képest. És fordítva: minél mélyebbre hatolunk az idők rétegeiben, annál több, annál gazdagabb emlékeit találjuk az egykori magyar életnek. Mutatják ezt a falu határának helynevei, amiket mindig az első telepesek adnak, s ezek között ilyeneket találunk, mint *Lököszfala*, *Ádám kútya*, *Balázok*, *Bonyha*, *Forrászok*, *Gödörajak*, *Határdomb*, *Jakaszfala*, *Lótemető*, *Ludastó*, *Miszécke*, *Nyomás*, *Paphelje*, *Rudak*, *Ugarok* és így tovább.⁴

Szabófalva Románvásártól (Roman) ÉNy-i irányban mintegy 10 km-re, a Szeret és a Moldva folyó összefolyása közti V betű szárai közti területen található. Első írásos említése 1453-ból való. Nevét – a helyi szájhagyomány szerint – első lakosáról, egy Szabó nevezetű emberről kapta. Román neve (Săbăoani) a magyarral párhuzamos román helynévadás terméke. *Lakatos Demeter* (1911–1974), a nehéz életű csángó népköltő a következőképpen szedte versbe faluja „névadójának” szájhagyományban élő emlékét:

*Szabú Jánasnak a hírit, törtínelem nem üsmérii,
Remílem, hogy minden magyar, hogy megtudja ky eléri.
Nem vult császár, nem vult király, – magyar ember, egy darabbul,
Reszketett a füld, hul lípett, úgy hallottam vínektül.*

*Vult a csángúk vezetúje, a szíp Moldova tájaind,
Sarkantyús szarut jú viselt télbe-nyárba lábaind.
Felcsavart nogy bajuszakval, feér luánd mindig járt,
Ű vult a csángúk kapitánya, Szabú János, míg meghalt.*

*Ötszáz esztendű nem játik, műk megüeztük a nevit,
Nevivel bennünk maradt mai napig a magyar hit.
Zavaras századok folyomán „Szabúfalva” büszkénd áll,
Itt a Moldova szívbend, mind gyönyörű virágszál.⁵*

Első telepesei valószínűleg a XIV. században érkeztek a Nagy-Szamos völgyéből és az erdélyi Mezőség más vidékeiről, a helység névadásának módja is XIII–XIV. századi gyakorlatra utal. Újabb betelepülés történt a XV. század végén, amikor Erdélyből Báthori Istvánnal elégedetlen kivándorlók érkeztek. 1597-ben „nagy kőtemploma” volt, Szűz Mária mennybemenetelének tiszteletére szentelve, és öt filia tartozott hozzá. A templomot a hagyomány szerint Losonczy Margit, föltehetően Jó Sándor (Alexandru cel Bun) moldvai fejedelem katolikus felesége építtette, valószínűleg a XV. század elején. 1599-ben már meglehetősen rossz állapotban volt, a teteje erősen megrongálódott, ezért az akkori vajda, Movila Jeremiás elrendelte megjavíttatását. Szabófalván az időben nem volt pap, olykor a románvásári plébános járt ki misézni. Csak 1636-ból van hírünk róla, hogy pap került Szabófalvára.

Feltehetően a XVII. század folyamán költözhettek át Szabófalvára a közeli Berendfalva lakói is, egykori templomuk helyének emlékét ma Szabófalva *Miszécke* nevű határrésze őrzi, katolikus templomának romjai ma is láthatók. A rendelkezésre álló forrásokban két változat szerepel Berendfalva lakói elköltözésének okairól. Az egyik szerint 1717-ben Mihail Racoviță uralkodó „tartozása fejében hozzájárult, hogy a tatárok felpredálják a Szeret és a Kárpátok közé eső területet”, s előlük menekültek volna a berendfalviak Szabófalvára.⁶ A másik feltevés szerint a XVIII. században járvány miatt menekült volna el a lakosság a régi településről.⁷ Ha meggondoljuk, hogy a hadak pusztításait járványok szokták követni, elképzelhető, hogy Berendfalva lakói a moldvai fejedelem által saját alattvalóira uszított tatár seregek pusztításai és a nyomukban járó járvány miatt költöztek az utaktól távolabb – mintegy 2-3 km-re – eső mai Szabófalva helyére, ahol a rengeteg erdőben védettebbek voltak, mint a Szeret terasza alatti lejtőn.

Az egykori Berendfalva templomának helyét évszázadokon át megőrizte a szabófalvi nép emlékezete, keresztet is állítottak a valamikori falu helyére. A templom – vagyis a *miszécke* – romját az 1980-as évek második felében a románvásári múzeum munkatársai kiásták és megállapították, hogy a templom 18 m hosszú és 7,5 m széles volt. A temető körül 836 sírt tártak föl, köztük egy „magas rangú” papi személyét is. A sírokban talált csontokat 1993. november 15-én egyházi szertartással újratemették. A témával foglalkozó román történészek – széleskörű egyházi segédlettel, de csak az Isten tudja milyen alapon – úgy vélekedtek, hogy a templomromok, valamint a talált csontok a csángók román voltát igazolják.⁸ Most aztán eltűnődhetünk: miként lehet, hogy Szabófalván az élők magyarok, a halottaik pedig románok?!

Az 1606. május 12-én kelt oklevél szerint Movila Jeremiás fejedelem a seculi görögkeleti kolostornak ajándékozta Szabófalvát. A falu a XVII. század derekán népes és jelentős hely volt, 1635-ből való adat szerint nyolcvan, „magyarok által lakott” ház található itt, egyháza plébánia, maga a település valószínűleg városi rangot kapott. Bandinus érsek 1646-ban 300 lélekről ír, továbbá arról, hogy ismét pap nélkül él Sza-

bófalva magyar népe. Csak 1658-ban került oda Bernardino Valentini. Nem sokáig maradt, mert a szabófalviak hamarosan ismét paphiányról panaszkodtak a Vatikánba írt levelekben. Moldvát ugyanis 1622-ben a Szentszék missziós területté nyilvánította, s a Vatikánból küldtek – vagy inkább nem küldtek – olasz, esetleg lengyel „misszionáriusokat”. Ám ha küldött is Róma valakit, abban sem volt sok köszönet. Giovanni Battista del Monti Rómába írt jelentésében Moldva öt legfontosabb és legnépesebb városa között említi Szabófalvát, ami valószínűleg úgy értendő, hogy a katolikus népességű települések között. Lakói mégis elhagyatottak és elkeseredettek voltak, mert a Vatikán által küldött misszionáriusok „nem ugi viselik magokat az mint az Regula kevanna, hanem reszegesek, azzonember utan jarok, azokkal conversalkodnak, rut fertelmes elötet viselnek... ,nem vehetünk teölleök semmi lelkünk idvöszegire valo giümeölczöt...”⁹

Időközben egyre inkább tönkrement a szabófalvi templom. 1661-ből való feljegyzés szerint „rogyadozik”, 1670-ben „omladozik”. A lakosság egyre többet szenvedett, hol a paptalanságtól, hol pedig a „lelek veszteő es karhoztato”, idegenszívű papoktól. Az 1670-es években újabb veszedelem érte a települést: tatár hadak törtek rá, házaikat felégették, lakosait leölték. Aki életben maradt, az elmenekült Erdélybe és Lengyelországba. 1682-ben már lakatlan helyként említik, temploma összedőlt, felszerelése elveszett. Később a lakosok egy része megtért, legalábbis egy 1692-ből való jelentés szerint az egykori 600 lakosból 45 már visszatelepült. A templomot úgy-ahogy ismét felépítették, de még 1697-ben sem volt felszerelése. Ezután csaknem négy évtizedig nincs hírünk Szabófalváról. 1738-ban azonban ismét plébániaként működött, 1761-ben pedig már új temploma is volt, mégpedig Szent Mihály arkangyal nevére szentelve a „misszió egyik legjobb temploma”. Tornya azonban nincs, a harangot különálló harangtoronyban helyezték el. A falu még a XVIII. század végén is a seculi kolostor tulajdonában volt, egy 1780-ból való feljegyzés megemlíti, hogy az „országgyűlés” is foglalkozott a szabófalviaknak a kolostor adószedői ellen beadott panaszával.

1831. április 24-én nevezetes eseményre került sor Moldvában, amiben szomorú szerep jutott Szabófalva és néhány környékbeli magyar település lakosságának. A történet jól mutatja, hogy a XIX. század elején a magyar nyelvüket már jórészt elvesztett, Románvásár környéki katolikusok mennyire nem érezték magukat románnak, de amazok sem tekintették őket annak. Az események után 13 esztendővel ott járó Jerney János írja, hogy a Moldváért folyó orosz–török háború békeszerződése értelmében a tartomány egy gyalogos és egy lovassági ezredet volt köteles kiállítani, főként Szabófalva és Tamásfalva magyarsága azonban ellenszegült az újoncozásnak. A hír szerint azt követelték, mutassák meg a magyar király parancsát, s akkor örömet fegyver alá adják magukat, de különben nem engedelmeskednek. „Szerencsétlenségükre nem vala papjuk, vagy velük bizalomban élő előljárójuk, ki a czélzat valódi mibenlétét előttiük fölvilágosította volna, azon hamis hiedelemben éltek ugyanis a jámborok, hogy orosz katonákká

avattatnak gyermekeik.”¹⁰ Végül is orosz katonaságot küldtek ellenük, s az ásóval, kapákkal, nyársakkal felfegyverkezett tömeget 1831. április 14-én fegyveresen leverték. A különböző források közül az egyik 96 halottról, a másik 300-ról beszél. Abban azonban megegyeztek, hogy a szabófalviak közül 24 volt az elesettek száma, s Erdős Szászka Péter tudomása szerint később még nyolcan haltak bele sebesüléseikbe.¹¹ „E híres mézszárlást – írja Jerney – *maignan par excellence magyar revolucionak nevezik*.”¹² A véres eseményt egyébként később hivatalosan azzal magyarázták, hogy a hadseregszervezésről elfelejtették értesíteni a jászvásári katolikus missziót, s ezért hitték azt, hogy rájuk – mármint a katolikus hívekre – nem vonatkozik a toborzási törvény.

A XIX. század elején ismét új templomot építettek Szabófalván, ezt 1843. szeptember 29-én szentelték, Szent Mihály tiszteletére. A szabófalviaknak azonban megint csak szomorúságot hozott a templom és a hozzá tartozó papság. A falubeliek ugyanis még a század elején „folyamodványt” küldtek Mártonfi József erdélyi megyéspüspökhöz (1799–1815), s kérték, hogy az „*őket oláhosodni kényszerítő olasz pap helyett magyarul tudó papot küldene. Mi lett a' dolognak vége? – teszi fel a kérdést Jerney János –, könnyű kitalálni. Felsőbbség elleni bűnben marasztattak el a' nyelvük mellett buzgólkodó szegény esedezők, de nem az illetékes moldvai törvényszék-, hanem maguk az olaszok által. Volt dolga a' deres- kaloda- bot- és korbácsnak. Néhányan rabságot szenvedtek. E' borzasztó diadal gúny és egyéb lealacsonyító eszközökkel tiltatott a' magyar ének és beszéd*.”¹³ A szereti egyházmegye akkor már egyetlen magyar nyelvű egyházközsége ellen a papság részéről is megindult tehát az összehangolt támadás. 1845 húsvétjától teljes mértékben eltiltották a magyar szót a szabófalvi templomban. Petrás Incze János 1845-ben így írt erről a gyalázatos eseményről: „...

előbben csak minden második vasárnap parancsoltatván az imátkozás és éneklés oláhul, ma már a' mult husvéti ünneptől fogva törvényre vált ez Egyházban többé magyar nyelven a' népnek még Isteni tiszteletbenis semmit sem szolgálni: itt az ősrégi énekek, oláhul el ferdítve hangzanak...”¹⁴

Nem sokkal ezután, 1845-ben Ferencz Bálint, magyar privinciabeli minorita került Szabófalvára plébánosnak, s a magyar nyelv – legalábbis átmenetileg – ismét használatba került. A szabófalviak akkor még nyilvánvalóan erős magyarságtudattal rendelkeztek, mert a falu – amint az 1868-ban ott járt Kovács Ferenc írja – „*oly szívósan ragaszkodik anyanyelvéhez, hogy az eloláhosítás folyton tartó rendszeres hatásának évek óta törhetetlen következetességgel ellenállt. (...) A templom melletti sírkerezeszteken mind magyar felírás látható. De régóta olasz papok dolgoznak itt, s amit a kántorok meg tudnak menteni, az van itt a magyarságból*.”¹⁵

Az 1850-es évek végén – közeledvén Moldva függetlenné válása – megélenkült a politikai élet, s ebben a szabófalviak is részt vettek – volna. A csángók „másságát” valósággal a szemük közé vágta az a hatalom, amely másfelől a magyarságuktól igyekezett megfosztani őket. 23 falu 46 küldötte 1857. augusztus 2-án, az úgynevezett egyesülési országgyűlés jelöltjei közé megválasztotta a szabófalvi Rab János bírót. A megyei prefektus és az ortodox püspök azonban ellenezte a jelöltséget, mivel Rab János nem volt ortodox, tehát román. Vagyis még létre sem jött Románia, a moldvai magyarokat máris kirekesztette a közéletből, másod- vagy ki tudja hányadrangú állampolgárokká fokozta le őket. Nem is lett képviselő a szabófalvi Rab János¹⁶. Ennek a rendkívül tanulságos eseménynek a szájhagyományban már kissé folklorizálódott változatát Erdős Szászka Péter a következőképpen mesélte el: „*A zutā, hodj maguknál vult a revolutió, Kogalnicseánu*”¹⁸

akart heljet adni a nípnek. A bojérok bedjültek a divánba, ide Jászba¹⁹. A románok monták: nem adunk a katolikusoknak heljet, met úk nem igaz románok. Felkel Kogalnicseánu: hát miét ne aggyunk, mongya. Ők isz verekettek, jóreszték a heleket, it születtek, velünk mentek a nehesszígbe isz, jóbe esz, roszba esz. Nem tszínálunk választászt, melik románság, melik madjar. Ő vette pártjukat. Attak nekik esz. Vult a divánban edj deputát Szabófalából esz, monták neki Rab János. Aszt monta: ne bojér. Mük a háborúbe elől, dologba, klákába²⁰ elől, sze moszt nekünk nincen jogoszunk? Ha nincen jogoszunk helhez, akkor ne vidjitek a fjiainkat katonába, ne máj²¹ kérjetek tőlünk pénszt, ne tedzetez klákába, hadjatok békünköt. Sz akor meggondolkosztak azok a nagyok..., hogy vagon igazuk.” De hasznát nem látták az igazuknak.

Moldovában 1864-ben került sor a jobbágyfelszabadításra, Cuza fejedelem idejében kaptak földet a korábbi jobbágyok. Ennek rendjét Erdős Szászka Péter a következőképpen mondta el: „udj attak, mint a mászikaknak²². A meljikek vult két ökörje, annak attak két hektárt, négy ökrösznek attak négy hektárt. Hatökrösz nem vult Szabófalán. Kéccáznyolcvan rudig vagon. Az meljikek nem vult ökre, ült kezivel sak, annak attak hektár sz fjilt.” A földosztást követően derült ki, hogy milyen kevés hely van Szabófalván, s egy nemzedék múltán már nem is fértek egymástól. A falu rajokat bocsátott ki magából. A XIX. század végén innen keletkezett az Egyedhalma (Adjud) melletti Ploszkucén (Ploscuteni), a Román és Bákó között elhelyezkedő Balászfalva (Bălăușești), valamint a szomszédos, most Trajának (Traian) nevezett Újfalva. A XX. század első évtizedeiben pedig néhány Jászvásár környéki falu alapításában vettek részt szabófalvi telepések.

A román nacionalistákkal szövetségre lépő olasz papok tevékenysége ellenére az 1851. évi sematizmus szerint Szabófalván a „használt nyelv” a magyar, a román és a német, az 1875. évi sematizmus szerint pedig ezeken kívül még a lengyel.²³ A román viszonylatban rendkívül tisztességesnek tekinthető Nagy Földrajzi Szótár 1890-es adatai szerint a település 2462 lakosa „în majoritate Unguri”. Aztán a XIX. század végén Szabófalva „nagyreszt magyar” népének még egyszer – de talán nem utoljára – megadatott, hogy becsületes, javukat kereső pap legyen a plébánosuk. Gaiteán Livrottiról van szó, aki 1880-tól 1902-ig, tehát 22 esztendőn át szolgált a faluban. Öregségére híveitől tökéletesen megtanult magyarul, magyar lapokat járatott és magyarul is prédikált. Az ő lelkeszsége alatt, 1894 és 1902 között építették a ma is álló szabófalvi templomot. 1905-től 1919-ig azonban már a kétszínű, magyarellenes Kárpáti Grácián plébánoskodott Szabófalván. Rubinyi Mózes, sőt az 1900-as évek elején odalátogató Barabás Endrét is megtévesztette, könnyes szemmel panaszkodván neki, hogy püspöke megtiltotta a magyar nyelvű szolgálatot²⁴. Pedig ez az erdélyi görögkatolikus románból ferencessé lett pap (eredeti neve Săsăreanu), „a terjeszkedő román katolicizmus misszionáriusa”, „élete céljának tekintette, hogy fonnyassza a magyar művelődés szép szabófalvi virágait” – írja róla Domokos Pál Péter²⁵. Valószínűleg az ő keze is

benne volt, hogy a XX. század elején elveszett Szabófalván az újesztendőt köszöntő hejgetés ősi szokása, aminek magyar nyelvű szövegeivel az 1900-as évek elején még találkozhatott az odalátogató néprajzgyűjtő²⁶.

Az 1896 és 1902 között épült, mindmáig szolgáló templomot a falu közepén, az akkori régi temetőben építették, védőszentje – mint az előzőé – Szent Mihály arkangyal. Statikai okokból az alapzatát a síroknál mélyebbre kellett ásni, a lábazat faragott kőből, a fal égetett téglából készült, cinkezett bádoggal fedték. Belső hossza 53,7 méter, szélessége 22,7 méter, alapterülete 1102 m². A főoltár fehér és színes márvány. Berendezésének értékei közé tartozik a négy, fából készült szobor – Jézus Szíve és négy imádkozó angyal –, Ferdinand Stuflese olasz szobrász művei. Orgonája egyidős a templommal, Gebuldere Driger készítette, 26 regiszteres, két sor billentyűzettel. Négy harangja közül a legnagyobbat 1903-ban Olaszországból hozták, 6 mázsás súlyú. A templom külsejét 1923-ban, belsejét 1959–1963 között és 1979-ben újították fel.²⁷

1923-ban a ferences rend noviciátusát Halasfalváról áttették Szabófalvára a kolostorba, melynek épületét 1925-ben kibővítették. 1919 után 30 esztendeig a magyarul mitsem tudó Anton Bisoc lett Szabófalva plébánosa. Az ő románosító munkája is érvényesülhetett, amikor az 1930-as népszámláláskor

a 97%-ban római katolikus Szabófalván – lakosságának még ma is mintegy harmada ért magyarul –, mindössze 3 ember nevezte vagy merete nevezni magát magyar anyanyelvűnek. Igaz, hogy 2002-ben sem merték többen megvallani magyarságukat.²⁸ Pedig egy 1896. évben készült tanfelügyelői jelentés szerint a szabófalvi iskola tanulóinak nagy nehézséget jelentett, hogy számukra idegen nyelven kellett tanulniuk, s ezért a tanfelügyelők a XX. század első felében évről évre

megállapítják: ettől a diákok és a tanítók egyaránt szenvednek. A tanulók „magyar nemzetiségű katolikusok, akik nem tudnak románul” – írják jelentéseikben. Még 1937-ben is azt olvashatjuk: „a gyermekek otthon csak anyanyelvükön beszélnek, és ez megnehezíti a román nyelv tanulását.”²⁹ Később a magyar nyelv használata teljesen a családi körre szűkült. Mégis, mikor lehetőség nyílt rá, 1951-ben 662 szabófalvi gyermek tanulta „tantárgyként a magyart”.³⁰

A II. világháborút követően ugrásszerűen megsaporodott Szabófalva lakossága, s ma már megközelíti a tízezret. A kevés föld miatt – egy családra alig jut egy hektár –, amit ráadásul szövetkezetbe erőltettek. Az 1980-as években naponta több mint ezer ember, vagyis a családfenntartók nagyobb része, eljárt dolgozni, elsősorban Románvásárba. A gazdasági leépülés miatt az 1990-es években egyre többen lettek munkanélküliek, Izraelben, Olaszországban, Spanyolországban, Magyarországon, Erdélyben és máshol igyekeznek kenyérkereseti lehetőséget találni. A növekvő népességszám miatt új templomokat építettek és szenteltek Szabófalván az ezredforduló után.

Szabófalva népesedési adatai

Év	Lélekszám(fő)	Év	Lélekszám(fő)
1636	80 (ház)	1807	3448
1641	195	1814	3270
1643	243	1838	1600
1646	300	1842	1540
1661	287	1851	2000
1670	200	1857	1601
1682	(néhány család)	1858	2025
1664	--	1890	2462
1692	45	1920	3491
1696	124	1930	4448 ³¹
1761	1359	1996	9879 ³²
1770	670	2009	9248 ³³

Szabófalva művelődéstörténete az elmúlt évtizedekben összeforrott Lakatos Demeter csángó népköltő nevével és tevékenységével. Illő, hogy megemlékezzünk róla, annál is inkább, mert verseiben gyakran és nagy szeretettel emlegeti Szabófalvát, a tájat, az embereket, különösképpen a „lányokat”. Lakatos Demeter verseivel bebizonyította, hogy a párttitkárok, papok, szekusok és más, hasonló „nyelvészek” által oly sokat becsmérelt moldvai magyar tájnyelv tökéletesen alkalmas a legjobb emberi érzések és gondolatok kifejezésére. Idézzünk a *Szabófalva* című Lakatos Demeter versből néhány szakaszt:

*Messze messze, Csángú országba, Molduva isz Szeret között,
Elfelejtve egy árva falu, élet harcába ű győzött.
Anyanyelvirt dorse³⁴ szokcor, züdü³⁵ járásval szenvedtünk,
De ziszten hírvél miük eddig csak magyarnak maradtunk.*

*Rígi dorsa a miük falunk, ez a drága Szabófalva,
Nagytatánk nagytatája csak itt meg van halva.
Itt, hul foly moszt isz a Szeret, hul musulyag a kikelet,
Ős apáink csontoikkal hizdalják a vény füldet.*

*Magyar szut, meddig a világ, századok mynd repülnek,
Nem tudja ellopny senky, eltogadja népiünknek.
Aky született magyarnak, büszkénd annak maradján.
Szemmiürt a nagy világan nemzetitül ne szakadjon.*

*Nem számít, ha zélet máma vagy máskor mostuha vult,
Aky magyar, legyen magyar, ne legyen gyáva élve, hult.
Szabófalába ha lakunk, ez nem nagy baj és hiba nincs,
Fő, hogy ne felejtjük a nyelvet, életben legdrágább kyncs.³⁶*

1. Trunki Péter – Bodó Csanád: *A tanfeliügyelő jelenti. Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban.* Kriterion, Kolozsvár, 2017. 129.
2. Domokos Pál Péter: „... édes Hazámnak akartam szolgálni...” Szent István Társulat, Budapest, 1979. 77.
3. Uo. 78.
4. Halász Péter: Szabófalva helynevei. In *Magyar Névtani Dolgozatok 143.* ELTE, Budapest, 1997.
5. Lakatos Demeter: *Csángú országba I.* Szerk.: Libisch Győző. Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, Budapest, 2003. 44.
6. Istoc, Anton: Parohia romano catolică Săbăoani. In *Lumina Creștinului*, 1992, 5.
7. Dumea, Emil: Săbăoani. In *Lumina Creștinului*, 1992. 12.
8. Săbăoani. *Pași în cunoașterea adevărului.* [Szabófalva. Lépések az igazság felé] Almanahul Presa Bună, Iași, 1993. 68.
9. Domokos: i. m. 77.
10. Jerney János *Keleti utazása a magyarok őshazája kinyomozása végett, 1844.* Pest, 1851. 109.
11. Erdős Szászka Péter: Emlékezés az 1831-es parasztfelkelésben elesett szabófalviakra. In *Korunk*, 1982. 222–224.
12. Jerney: i. m. 109.
13. Jerney: i. m. 110.
14. Közli Domokos Pál Péter: i. m. 1979. 1430.
15. Kovács Ferenc *Úti naplója.* Marosvásárhely, 1870. 96.
16. Demény Lajos: A csángók az egyesülés korában. In *Hét*, 1982. május 7. 8.
17. Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc.
18. Kogălniceanu, Mihail román politikus, Moldova és Havasalföld egyesítésének egyik jelentős szereplője.
19. Jászvásárba (Iași)
20. robotban (clacă: robot, rom.)
21. már
22. értsd: a románoknak
23. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság.* Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001. 110.
24. Barabás Endre: Etelközi levelek. In Harangozó Imre (szerk.): *„Ott hul éltek vala a magyarok...”* Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2000. 35.
25. Domokos Pál Péter: i. m. 2001. 217.
26. Wichmanné Hermann Júlia: A moldvai csángók szokásaiból. In *Ethnographia*, 1907. 287–294.
27. A templomban olvasható román nyelvű ismertetés szerint.
28. Tánzos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismere 2008–2010-ben. In *Moldvai Magyarság*, 2011. 12. 15.
29. Trunki–Bodó: i. m. 79–129.
30. Vincze Gábor: Csángósors a II. világháború után. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors.* Budapest, 1999. 232.
31. Ebből 4374 római katolikus és – a hivatalos román népszámlálás szerint – 3 magyar anyanyelvű, 2 magyar nemzetiségű.
32. Vallási megoszlása: római katolikus 9806 (99,3%) – Tánzos, i. h.
33. Ebből római katolikus 9180 (99,3%), magyarul beszél 23%, magyarul ért 32% – Tánzos, uo.
34. nagyon, erősen
35. az idő
36. Lakatos Demeter: i. m. 118–119.

„Săbăoani stă falnic, semeț după secole confuze”

„Răspunsurile, date la întrebările puse de mine, m-au convins că înțeleg conținutul și sensul cuvintelor, un lucru deosebit de lăudabil, dacă socotim că limba maternă a copiilor este cea maghiară.” (Extras dintr-un raport de inspecție școlară, încheiat la 6 iunie 1945, la Săbăoani)¹

Între localitățile moldovenești maghiare, așa-zise „ceangă-
iești de nord”, prezentând unele caracteristici dialectologice
asemenea acelor de prin Câmpia Transilvaniei, comuna
Săbăoani este cea mai veche, cea mai mare și cea mai des
citată. Ea dispune de cele mai bogate surse istorice, iar din
satele ceangăiești moldovene de aici provin cele mai multe
personalități de seamă. Printre acestea amintim pe primarul
Rab János ales în 1857 în adunarea ad-hoc însărcinată cu
înfăptuirea unirii Principatelor române, cel care, din cauza
apartenenței la religia catolică, nu putea fi ales ca deputat; mai
apoi, la finele secolului al XIX-lea, pe primarul *Rab Mihály*,
cel care era în corespondență cu savantul lingvist Rubinyi
Mózes, a ajuns și la expoziția milenară de la Budapesta, por-
tretul lui apărând și în revista budapestană *Vasárnapi Újság*;
îl amintim și pe primul poet popular moldovean de limba
maghiară: *Lakatos Demeter*; pe istoricul local *Erdős Szászka
Péter*; pe soții profesori distinși cu placheta comemorativă
Márton Áron: Perka Mihály și Perka Margit. Renumele satului
se datorează la fel și locuitorilor săi de rând, de etnie cean-
găiască care și-au păstrat limba maternă maghiară mai mult
de o jumătate de mileniu, cei care, într-o plângere adresată
superiorilor astfel și-au exprimat nemulțumirea din cauza
preoților de limbă și de inimă străină, plângându-se că faptele
lor: „îi indignează într-un mod nespus de mult nu numai pe
maghiari, dar pe fiecare om de omenie...”² S-au angajat de pe
atunci că, dacă nu vor primi preot cinstit, predicator în limba
maghiară, atunci: „mai degrabă așa procedăm că vom trece
la religia valahă”³ – adică la religia ortodoxă. Deși doleanțele
lor nici până în zilele noastre nu au fost îndeplinite, și-au
păstrat credința romano-catolică, e drept că majoritatea lor
și-a pierdut limba strămoșească. Astfel, această localitate cu o
populație numeroasă de religie romano-catolică, dispunând
de rădăcini adânci maghiare, a devenit un teren al confrun-
tării forțelor antagoniste ale binelui și ale răului. Nu cred că
exagerăm enunțând că, din toată Moldova, aici, la Săbăoani
s-a desfășurat atacul cel mai înverșunat al preoțimii catolice
angajate în slujba șovinismului român. Totodată, populația
maghiară aici s-a împotrivit în cea mai mare măsură năzuin-
țelor de românizare. Această stare în care populația comunei

Săbăoani își duce azi traiul fiind o consecință a luptei inegale
între două forțe antagonice: pe de o parte, o străduință de a
se menține, păstrătoare de sine, pe de altă parte: o intenție
de reavoință nimicitoare. Tot o consecință firească a acestei
stări conflictuale este și identitatea lor ambiguă: majoritatea
nu se consideră de naționalitate maghiară, dar nici de etnie
română – valahă, cum se exprimă ei – pentru că aceștia
sunt ortodocși. Majoritatea versurilor lui Lakatos Demeter
au fost scrise în limba maghiară, dar cu litere și ortografie
românească, pentru că autorul n-a avut posibilitatea să-și
facă studiile elementare la școli cu predare în limba maghiară.
Locuitorii își iau rămas bun de la consătenii lor decedați în
cadru slujbelor bisericești în limba română, dar în drum spre
cimitir rudele – în majoritatea cazurilor – își jelesc mortul
în limba maghiară.

La Săbăoani – pe zi ce trece – se împuținează semnele și
amintirile referitoare la apartenența maghiară a locuitorilor,
așa cum se subțiază și la copac crengile aflate la o distanță
mai mare de trunchiul lui. Și, viceversa, cum pătrundem mai
adânc sub scoarță, în inelele de copac ale timpului, întâlnim
semne mai multe, mai bogate ale unei vieți maghiare de odi-
nioară. Astfel, un indiciu în acest fel sunt toponimele de hotar
(se știe că numele răzoarelor sunt date totdeauna de primii
coloniști ai locului), după cum urmează: *Lököszfala, Ádám
kúttya, Balázok, Bonyha, Forrászok, Gödörajak, Határdomb,
Jakaszfala, Lótemető, Ludastó, Miszécke, Nyomás, Paphelje,
Rudak, Ugarok* și așa mai departe.⁴

Comuna Săbăoani se află spre nord-vest de orașul Roman,
la o distanță de aproximativ 10 km de acesta, teritoriul având
forma de litera V, flancat de râul Siret și afluentul său, Moldova.
Prima datare a localității e din 1453. Denumirea ei, potrivit
tradiției orale, a fost dată după numele primului locuitor, o
persoană purtând numele de *Szabó*, la care s-a adăugat: *falva*
'sat' (*Szabó* în limba maghiară însemnând: 'croitor'). Denu-
mirea românească este preluarea formei fonetice a primului
element din denumirea maghiară: *Szabó* > *Săbău* + sufixul *-ani*.
Poetul popular local, Lakatos Demeter (1911–1974), ducând
un trai anevoios, astfel a pus în versuri amintirea celui care,
pe baza tradiției orale, a dat numele satului:

„Numele lui Szabú János nu e consemnat în cronici,
Dar va afla fiecare maghiar, din aceste rânduri,
Nici împărat și nici rege – era maghiar dintr-o bucată,
Cum spun bătrânii și țăr'na se cutremura sub pași.

Era vătaf peste ceangăi pe-ale Moldovei dulce plaiuri,
Purtând cizme pintenate atât iarna, cât și vara,
Cu mustăți lungi, răsucite, îmbrăcat în haine albe,
Așa arăta vătaful ceangăilor, Szabú János.

Cinci sute de ani nu-i joacă, noi n-am uitat acest nume,
Ni s-a păstrat până astăzi și credința cea maghiară,
Săbăoani stă falnic, semeț după secole confuze,
Ici, în inima Moldovei, ca un fir frumos de floare.²⁵

Primii coloniști ar fi venit în secolul al XIV-lea de prin valea Someșului Mare sau din alte părți ale Câmpiei Transilvaniei. Chiar și modul de acordare a numelor toponimice reflectă o practică uzuală din sec. XIII–XIV. Un nou val de emigranți, nemulțumiți de domnia lui Báthori István, a sosit din Transilvania pe la finele sec. XV. În 1597 satul dispune deja de o biserică mare de piatră, purtând hramul Înălțării în Ceruri a Maicii Domnului, plebaniei și aparțineau încă cinci filiale. Pe baza tradiției orale, biserica era construită de Losonczy Margit, soția catolică a domnitorului Moldovei, Alexandru cel Bun, probabil la începutul secolului al XV-lea. În 1599 edificiul bisericii se afla deja într-o stare deplorabilă, cu acoperișul degradat total, de aceea domnitorul de atunci, Ieremia Movilă ordonă o reparație generală. În perioada respectivă satul nu dispunea de preot, plebanul din Roman venea din când în când să țină slujbe. Din anul 1636 avem date despre un preot săbăoan.

Locuitorii satului vecin, *Berendfalva* (*Berendești*) s-au mutat la Săbăoani probabil în decursul secolului al XVII-lea, locul bisericii lor de odinioară, ruinele unei foste biserici catolice, se află în porțiunea de hotar numită de localnici *Miszécke*. În izvoarele istorice sunt menționate două motive ale părăsirii fostului sat, *Berendești*: Prima se referă la un „acord” al domnitorului Mihai Racoviță care – fiind îndatorat la tătari – „în contul datoriei în 1717 a permis acestora să prade teritoriul între Siret și Carpați”, iar cei din *Berendești* s-au mutat din calea lor la Săbăoani.⁶ Pe baza celui alt motiv, satul a fost părăsit din cauza unei epidemii în secolul al XVIII-lea.⁷ Dacă ne gândim la faptul că după năvălirea armatelor prădătoare de obicei au urmat și molime devastatoare, putem presupune că locuitorii satului *Berendești* s-ar fi mutat atât din fața năvălirii tătarilor instigați de domnitor împotriva supușilor săi, cât și din fața molimei ce a urmat, din matca satului lor original aflat pe sub terasa Siretului la un loc mai îndepărtat, la 2–3 km de drumurile umblate, în teritoriul comunei Săbăoani de odinioară, acoperit și de păduri ocrotitoare.

Locul bisericii *Berendeștilor* de odinioară s-a păstrat viu timp de secole în amintirea populației de la Săbăoani, locul satului fiind marcat și de o cruce memorială. Ruinele templului

– denumit *Miszécke* – au fost dezvelite în a doua jumătate a anilor 1980, de către specialiștii muzeului din Roman, aceștia constatând că dimensiunile ei au fost următoarele: 18 m lungime și 7,5 m lățime. În cimitirul din preajma bisericii de altădată au fost deshumate 836 de morminte, printre ele și al unei persoane bisericești „de înalt rang”. Osemintele aflate în aceste morminte vechi au fost îngropate din nou în cadrul unei ceremonii bisericești la 15 noiembrie 1993. Arheologii români care s-au preocupat de această temă – cu un ajutor bisericesc de seamă – au constatat (nu se știe pe baza căror dovezi) că ruinele bisericii cât și relicvele din morminte dovedesc originea românească a ceangăilor.⁸ Acuma noi putem sta pe gânduri: cum vine asta că, pe când locuitorii Săbăoanilor din prezent sunt maghiari, morții lor din morminte au fost de etnie română.

Un hrisov eliberat la 12 mai 1606 ne dă de știre că domnitorul Ieremia Movilă a donat satul Săbăoani mănăstirii ortodoxe din Secu. La mijlocul secolului al XVII-lea localitatea era însemnată și des populată, potrivit unei surse din 1635 ea dispunea de 80 de case *locuite de maghiari*, iar biserica avea rang de plebanie. Nu poate fi exclus nici faptul că localitatea ar fi primit statut de oraș provincial. Episcopul Bandinus în 1646 a luat în evidență 300 de locuitori de religie romano-catolică, însă constată și situația tristă că poporul catolic al Săbăoanilor a rămas din nou fără preot. Numai în 1658 ajunge acolo preotul Bernardino Valentini. Nu rămâne mult timp în plebanie, deoarece săbăoanii peste puțin timp se plâng iarăși de lipsa de preot în scrisorile lor adresate Vaticanului. Deoarece din anul 1622 Moldova a fost declarată teritoriu misionar și îi revenea ca sarcină Sfântului Scaun să trimită acolo – însă nu prea trimitea – preoți misionari de etnie italiană sau poloneză. Chiar și când au fost trimiși din Roma asemenea preoți misionari, în cele mai multe cazuri nu prea au corespuns cerințelor. Giovanni Battista del Monti într-un raport adresat Romei amintește Săbăoanii printre cele cinci orașe cele mai populate din Moldova, ceea ce trebuie înțeles – probabil – că făceau parte dintre localitățile cu populație catolică. Totuși, populația era nemulțumită, exasperată chiar pentru că misionarii trimiși de Vatican „nu s-au comportat precum prevede Regulamentul, pentru că erau bețivi, afemeiați, umblau după femei cu care pâlăvrăgeau, ducând un trai urât și necinstit, nu putem pretinde din partea lor niciun rod pentru nicio mântuire sufletească.”⁹

Între timp și edificiul bisericii din Săbăoani s-a degradat destul de tare. Pe baza unei însemnări din 1661 biserica „stă să cadă”, în 1670 s-a notat că „e pe cale de a se prăbuși”. Populația suferă din ce în ce mai mult când din cauza lipsei de preot, când din cauza preoților străini „fără suflet și păcătoși”. În anii 1670 s-a năpustit o altă pacoste asupra satului: oștile invadatoare ale tătarilor. Casele au fost incendiate, locuitorii prinși și omorâți. Cei rămași în viață au fugit în Transilvania sau în Polonia. În anul 1682 satul este menționat ca o localitate distrusă și părăsită de populație, cu biserica în ruine și pradată de bunurile sale. În anii ce au urmat locuitorii rămași în viață

încetul cu încetul au început să revină în sat. Pe baza unui raport din 1692 dintre cei 600 de locuitori câți număra satul înainte de prăpăd, 45 s-au reîntors la vetrele lor. Au refăcut cât au putut biserica distrusă, dar nici în 1697 biserica nu dispunea de ustensilele necesare. Din următorii 4 decenii nu avem nicio însemnare despre soarta comunei. În 1738 însă are din nou rang de plebanie, iar în 1761 dispune de o biserică nouă, purtând hramul Sfântului Mihai, Arhanghelul și este „*una dintre bisericile cele mai renumite ale misiunii*”. Edificiul bisericii însă nu are clopotniță, clopotul fiind atârnat într-o campanilă separată. Satul, chiar și la finele secolului al XVIII-lea este încă în posesia mănăstirii Secu. Potrivit unei însemnări din 1780 „adunarea națională” a dezbătut o plângere înaintată la acest for de către săbăoani împotriva unor executori ai mănăstirii.

În 24 aprilie 1831 s-a desfășurat un eveniment tragic în Moldova, în care au avut un rol trist locuitorii din Săbăoani și din unele sate maghiare vecine. Acest eveniment arată în mod evident faptul că la începutul secolului al XIX-lea catolicii din preajma Romanului care, cu toate că și-au lepădat în mare măsură limba maghiară strămoșească, nu s-au considerat români, dar nici de către populația română nu au fost priviți, acceptați ca atare. Jerney János, cel care a umblat în Moldova cu 13 ani după derularea evenimentelor tragice, scrie că potrivit tratatului de pace încheiat după ce a luat sfârșit războiul ruso-turc pentru eliberarea Moldovei, acest ținut trebuia să formeze câte un regiment de cavalerie și de pedestrași. Mai ales locuitorii maghiari din Săbăoani și din Tămășeni se împotrivesc executării ordinului de înrolare. Potrivit unor zvonuri au pretins ca să li se arate ordinul emis de regele Ungariei și atunci se vor înrola bucuros în armată, în caz contrar însă nu se supun. „*Spre nenorocul lor nu aveau preot sau un conducător de încredere care să le explice adevărata stare a lucrurilor, au trăit în acea falsă credință că copiii lor urmează să fie înrolați în armata rusă*”.¹⁰ În cele din urmă a fost trimisă împotriva lor armata rusă, iar răscoala mulțimii înarmată cu lopeți, sape, furci a fost înăbușită în sânge la 14 aprilie 1831. Unele surse vorbesc de 96 de morți, altele de 300. Un lucru este însă sigur: dintre săbăoani au pierit 24 de persoane, iar Erdős Szászka Péter ne dă de știre că, dintre cei grav răniți, ulterior au mai decedat 8 persoane.¹¹ Cum constată Jerney, „*acest măcel până și azi este socotit par excellence revoluție maghiară*”.¹² Ulterior aceste evenimente tragice au primit următoarea explicație: cei însărcinați au uitat să aducă la cunoștința misiunii catolice organizarea armatelor, din această cauză credincioșii catolici erau convinși că legea înrolării nu-i privește și pe ei.

La începutul sec. al XIX-lea la Săbăoani se construiește o nouă biserică care la 29 sept. 1843 va fi sfințită cu hramul Sfântului Mihai. Din cauza bisericii și a preoțimii aparținătoare sârmanii săbăoani vor avea de suferit din nou. Așa s-a întâmplat, că încă de la începutul secolului XVIII locuitorii satului au înaintat o jalbă episcopului eparhiei Ardealului, Mártonfi József (1799–1815), solicitându-l „*ca în locul preotului italian,*

care îi obligă să se româniizeze, să trimită preot vorbitor de limba maghiară. Și cum s-a rezolvat? – întreabă Jerney János. *E ușor de ghicit. Sârmanii reclamau ai preotului de aceeași limbă cu ei au fost găsiți vinovați în comiterea contravenției de ultraj adus împotriva autorităților, însă forurile care au executat pedeapsa nu erau cele juridice oficiale, ci înșiși preoții italieni. Și a intrat în acțiune bancheta de supliciu, butucul infamiei, bâta, biciul. Câțiva au fost băgați în beci. Asemenea mijloace de supliciu, de batjocură degradatoare au fost utilizate împotriva cuvântului și a cântecului maghiar!*”¹³ Împotriva ultimei eparhii maghiare a diecezei Siret a pornit atacul coordonat al preoțimii. Începând cu Paștele din anul 1845 a fost exclusă cu desăvârșire limba maghiară din biserica Săbăoani. Petrás Incze János relatează astfel evenimentul trist și infam: „*la început a fost obligatorie numai din două în două duminici slujba în limba română, în zilele de azi însă, începând cu Paștele din anul trecut, a devenit lege, ca în biserică nicio slujbă, niciun serviciu bisericesc să nu fie celebrat în limba maghiară pentru popor: astfel, cântecele noastre străvechi sunt cântate deformate, în limba valah*.”¹⁴ Nu cu mult timp mai târziu, în 1845 însă satul primește un preot maghiar, în persoana paterului minorit, Ferencz Bálint, astfel, limba maghiară – în mod provizoriu – va fi reabilitată în drepturi. Pe atunci săbăoanii încă dispuneau de o conștiință de identitate maghiară puternică, deoarece satul – precum a menționat Kovács Ferenc, cel care a trecut pe acolo în 1868 „*ține cu atâta tărie la limba strămoșească maghiară, încât rezistă cu succes, ani de-a rândul procesului continuu și organizat de româniizare (...)* Toate crucile din jurul bisericii poartă înscripții maghiare. De mult slujesc însă aici preoți italieni, iar spiritul maghiar ce a mai rămas se datorează cantorilor.”¹⁵

Pe la finele anilor 1850 – cu cât se apropia timpul cuceririi independenței Moldovei – și viața politică de aici cunoaște o efervescentă, la care au voit să participe și săbăoanii. Ar fi vrut să participe. Regimul însă nu pierdea nicio posibilitate ca să le arunce în față starea lor diferită față de majoritate, de „outsider”, pe de altă parte ducea o politică permanentă de deznaționalizare. La 2 august 1857, 46 delegați a 23 de sate au ales între deputații Adunării Naționale ai Unirii și pe primarul din Săbăoani, Rab János. Însă prefectul județului și episcopul ortodox s-au împotrivit acestei candidaturi, deoarece Rab János nu era de religie ortodoxă, deci: „nu era român”. Prin urmare putem constata că – deși România încă nu era constituită – cetățenii de etnie maghiară sunt excluși din viața publică, sunt degradați ca cetățeni de rangul al doilea sau nu știu al câtelea. Săbăoanul Rab János n-a putut fi ales ca deputat.¹⁶ O variantă „folclorizată” a acestui eveniment, având multiple învățăminte, astfel este prezentată de Erdős Szászka Péter: „*De când a fost la voi revoluția,*¹⁷ *Kogălniceanu*¹⁸ *și aici a vrut să asigure un loc poporului. Boierii s-au adunat la Târgul Iașilor*¹⁹ *să țină Divan. Românii au spus: pentru catolici nu asigurăm loc, din cauza că ei nu sunt români adevărați. Kogălniceanu se ridică: de ce să nu le dăm? Și ei s-au bătut în război, au străjuit locurile, s-au născut aici, alături de noi au mers în bine și în rău. Să nu facem diferențiere, care dintre*

noi sunt români sau maghiari. A luat partea maghiarilor. A și primit ce a meritat. În Divan era un deputat și din Săbăoani, Rab János pe nume. Acesta așa grăia: uite, boierule! În război noi suntem în față, în muncă, în clacă²⁰ la fel. Și acum noi să nu avem drepturi? Dacă nu avem drepturi la pământ, să nu-i duceți pe copii în armată, să nu mai cereți bani²¹, să nu ne porunciți la clacă, lăsați-ne în pace! Cei mari atunci au căzut pe gânduri. Că avea dreptate.”

Dar nu s-a văzut niciun folos al acestei dreptăți.

În Moldova abolirea iobăgiei a avut loc în 1864. Foștii iobagi au fost împrăștiți în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Pentru relatarea acestui eveniment „să-i dăm cuvântul” iarăși lui Erdős Szászka Péter: „ne-au dat și nouă, ca la ceilalți.²² Gospodarii, care aveau doi boi, au primit două ha de pământ, cei cu patru boi au primit patru ha. Gospodari cu mai mulți boi nu erau în comună. (...) Celor care n-aveau niciun bou, numai cele două mâini, li s-a dat un ha și jumătate.” Cu ocazia împărțirii pământurilor s-a aflat, cât de puțin pământ agricol există în hotar. După ce s-a scurs vremea de o generație, săbăoanii nici nu au încăput unul pe lângă celălalt. A început exodul. Din sat s-a desprins câte-un „roi”. La sfârșitul secolului al XIX-lea locuitorii plecați de aici au înființat satul Ploscuțeni (lângă Adjud), satul Bălăușești (aflat între Roman și Bacău) sau localitatea vecină Satul Nou (azi purtând numele de Traian). În primele decenii ale secolului al XX-lea locuitorii proveniți din Săbăoani au contribuit la fondarea unor sate noi din jurul Iașilor.

În dauna activității nefaste a preoților italieni angajați în slujba naționaliștilor români, potrivit schematismului din anul 1851, limbile uzuale din Săbăoani sunt: *limba maghiară, limba română și limba germană*. Schematismul din 1875 la limbile înșirate mai adaugă și *limba poloneză*.²³ Pe baza datelor Marelui Dicționar Geografic Român din anul 1890 (conținând date deosebit de „oneste”), cei 2462 de locuitori ai satului sunt „în majoritate unguri”. Apoi, pe la finele secolului al XIX-lea populației „în majoritate maghiară” a Săbăoanilor i s-a dat prilejul încă odată (poate nu pentru ultima oară) să aibă un preot onest, un părinte adevărat al populației maghiare, în persoana paterului *Gaitean Liverotti*, cel care a îngrijit sufletele săbăoanilor în perioada 1880–1902, deci timp de 22 de ani. Spre bătrânețe și-a însușit limba maternă a enoriașilor săi, s-a abonat la reviste din Ungaria, a ținut slujbe, a predicat în limba maghiară. În timpul preoției lui, între 1894–1902 a fost construită biserica din Săbăoani de azi. Din 1905 până în 1919 preotul din Săbăoani a fost antimaghiarul și prefăcutul Kárpáti Grácián, cel care prin comportamentul lui ipocrit l-a derutat pe Rubinyi Mózes și pe Barabás Endre, cel din urmă făcând o vizită în parohia de la Săbăoani la începutul anilor 1900. Preotul fățarnic săbăoan s-a plâns cu lacrimi în ochi că numai și numai din cauza interdicției episcopului se desfășoară la Săbăoani slujbele în limba română.²⁴ Precum s-a adevărit, acest preot care din greco-catolic s-a convertit în preot franciscan (numele său original: Săsăreanu) „era un misionar al catolicismului românesc în ofensivă” și „a avut ca

obiectiv de viață să ofilească floarea culturii populare maghiare din Săbăoani” (o caracterizare succintă a lui Domokos Pál Péter).²⁵ Probabil are și el o contribuție că la începutul secolului XX a pierit din Săbăoani datina populară străveche de ovaționare a Anului Nou prin „hejgetés”. Cu textele în limba maghiară ale acestei datini etnografii se mai întâlneau la începutul anilor 1900.²⁶

Biserica care deservește și azi populația a fost construită între 1896–1902 în centrul satului, în mijlocul cimitirului vechi și poartă hramul (ca și predecesoarea ei) Sfântului Mihai Arhanghelul. Pentru cauze de statică fundația trebuia săpată mai adânc decât fundul mormintelor. Subasamentul este din piatră cioplită, pereții din cărămidă arsă, iar edificiul acoperit cu tablă zincată. Lungimea interioară este de 53,7 m, lățimea 22,7 m și are o suprafață de 1102 mp. Altarul principal este confecționat din marmură albă și colorată. Printre valorile sale de cult și artistice se numără grupul de statui din patru figuri (Inima lui Iisus și cei patru îngeri, rugându-se), opera sculptorului italian Ferdinand Stuflese. Orga confecționată de Gebuldere Driger este de aceeași vârstă cu biserica, dispune de două rânduri de clape și 26 de registre. Din cele patru clopote ale bisericii cel mai mare cântărește 600 kg și este adus din Italia. Exteriorul bisericii a fost renovat în 1923, interiorul în perioada dintre 1959–1963 și în 1979.²⁷

În 1923 noviciatul ordinului franciscan a fost mutat din Hălăușești la Săbăoani în edificiul mănăstirii care a fost extinsă în 1925. După 1919 preotul din Săbăoani a devenit Anton Bisoc timp de 30 de ani, un reverend care nu știa o iotă în limba maghiară. Un rezultat al activității sale de românizare poate fi socotit și faptul următor: cu ocazia recensământului din 1930 în Săbăoani, cu o populație romano-catolică de 97% – chiar și în prezent o treime din ei înțeleg limba maghiară – numai trei persoane s-au identificat (au avut curajul să se identifice) *cu limba maternă maghiară*. E drept, nici în 2002 nu erau mai mulți.²⁸ Cu toate că în 1896, potrivit unui raport al inspectoratului școlar, elevii școlii din Săbăoani erau în mare dificultate pentru că trebuiau să învețe într-o limbă străină. Inspectorii în prima jumătate a sec. al XX-lea constată an de an că din această cauză suferă nu numai elevii, dar și pedagogii lor. Elevii „sunt catolici maghiari și nu cunosc limba română”: această constatare este un leit-motiv al rapoartelor școlare. Chiar și din 1937 citim următoarele: „Copiii acasă vorbesc exclusiv în limba lor maternă, ceea ce îngreunează învățarea limbii române.”²⁹ Mai în urmă folosirea limbii maghiare s-a restrâns numai în cadrul familiei. Cu toate acestea, în 1951, când a devenit posibil, la Săbăoani 662 de copii au învățat *limba maghiară ca disciplină școlară*.³⁰

După cel de-al II-lea război mondial populația Săbăoanilor a crescut vertiginos, iar în zilele de azi sunt în jur de 10 000 suflete. Dispun de o arie restrânsă a pământurilor – în medie o familie are în proprietate un ha de pământ agricol. Colac peste pupăză: au fost constrânși să cultive pământurile în comun, în gospodărie agricolă colectivă. În anii 1980 zilnic

mai mult de 1000 de oameni activi (în mare parte capi de familie) făceau navetă, mai cu seamă în uzinele din Roman. După 1990, când din cauza colapsului economic fostele uzine socialiste și-au încheiat porțile și au fost deschise granițele țării, oamenii activi ai comunei s-au angajat în muncă în Izrael, Italia, Spania, Ungaria, Transilvania sau altundeva în străinătate. După cumpăna de mileniu, din cauza expansiunii demografice, și la Săbăoani au fost construite și sfințite noi biserici.

Datele demografice a satului Săbăoani

An	Nr. suflete	An	Nr. suflete
1636	80 (case)	1807	3448
1641	195	1814	3270
1643	243	1838	1600
1646	300	1842	1540
1661	287	1851	2000
1670	200	1857	1601
1682	(câteva familii)	1858	2025
1664	--	1890	2462
1692	45	1920	3491
1696	124	1930	4448 ³¹
1761	1359	1996	9879 ³²
1770	670	2009	9248 ³³

Istoria culturii în satul Săbăoani din ultimele decenii nu poate fi separată de numele și activitatea renumitului poet popular, Lakatos Demeter. Se cuvine să-i amintim opera, cu atât mai bine, deoarece una dintre temele cele mai frecvente ale poeziilor sale este evocarea frumuseții satului natal, a naturii pitorești, a fetelor frumoase de aici. Lakatos Demeter a confirmat cu opera sa poetică că dialectul moldovean al limbii maghiare hilit și batjocorit de secretarii de partid, preoți, securiști și alți „lingviști” de teapa lor este adecvat pentru exprimarea celor mai fine simțăminte și gânduri. În cele din urmă cităm – în traducere – câteva strofe din poezia intitulată *Szabófalva* (Săbăoani):

*Depart-e-n pământ ceangău, între Moldova și Siret
Răbdător își duce traiul uitat de lume-un sat orfan,
Mereu să înduri atâta pentru limba ta maternă!
Dar cu voia Domnului noi am rămas ce am fost: maghiari.*

*Săbăoanii, satul nostru dulce este sat străvechi,
Tații noștri și ai lor tați zac ici la noi pe sub pământ,
Cu ale lor oseminte fac ca glia să rodească,
Unde curge lin Siretul, vântul primăverii-i blând.*

*Până când lumea e lume, secolele până zboară,
Limba noastră n-o s-o fure, n-o s-o nege nimenea,
Cei născuți maghiari să fie falnici de această limbă,
Pentru niciun bun pe lume să nu renunțe la ea.*

*Viața e vitregă astăzi și-n trecut așa a fost,
Maghiarul maghiar să fie și nu unul viu-mort,
Dacă stai la Săbăoanii, într-asta nu-i nicio hibă,
Important e să nu lepezi această frumoasă limbă.*³⁴

Traducere: Bartha György

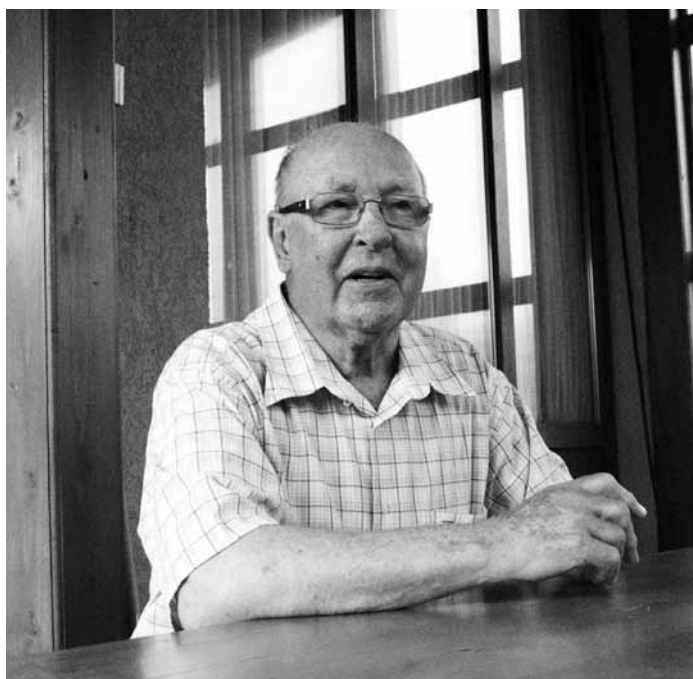
Lectură: Ion Nete

1. Trunki Péter – Bodó Csanád: *A tanfelügyelő jelenti. Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban*. Kriterion, Kolozsvár, 2017. 129.
2. Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Szent István Társulat, Budapest, 1979. 77.
3. Idem 78.
4. Halász Péter: Szabófalva helynevei. In *Magyar Névtani Dolgozatok 1*. 43. ELTE, Budapest, 1997.
5. Lakatos Demeter: *Csángú országba I*. Szerk.: Libisch Győző. Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, Budapest, 2003. 44.
6. Istoc, Anton: Parohia romano-catolică Săbăoani. In *Lumina Creștinului*, 1992. 5.
7. Dumea, Emil: Săbăoani. In *Lumina Creștinului*, 1992. 12.
8. Săbăoani. *Pași în cunoașterea adevărului* [Szabófalva. Lépések az igazság felé] Almanahul Presa Bună, Iași, 1993. 68.
9. Domokos: o. c.: 77.
10. Jerney János *Keleti utazása a magyarok őshazája kinyomozása végett 1844*. Pest, 1851. 109.
11. Erdős Szászka Péter: Emlékezés az 1831-es parasztfelkelésben elesett szabófalviakra. In *Korunk*, 1982. 222–224.
12. Jerney: o. c. 109.
13. Jerney: o. c. 110.
14. Comunică Domokos Pál Péter: o. c. 1979. 96.
15. *Kovács Ferenc Úti naplója*. Marosvásárhely, 1870. 96.
16. Demény Lajos: A csángók az egyesülés korában. In *Hét*, 1982. május 7. 8.
17. Se referă la revoluția maghiară din 1848–49.
18. Mihai Kogălniceanu, politician român, marcantă personalitate a unirii Moldovei cu Țara Românească.
19. La Iași.
20. Robot
21. Impozit
22. La români
23. Domokos Pál Péter: *Moldvai magyarság*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001. 110.
24. Barabás Endre: Eteközi levelek. In Harangozó Imre (szerk.): „*Ott hül élték vala a magyarok...*” Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkigyós, 2000. 35.
25. Domokos Pál Péter: o. c. 2001. 217.
26. Wichmanné Hermann Júlia: A moldvai csángók szokásaiból. In *Ethnographia*, 1907. 287–294.
27. Pe baza unei inscripții în limba română aflată în interiorul bisericii.
28. Tánzos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismereite 2008–2010-ben. In *Moldvai Magyarság*, 2011. 12. 15.
29. Trunki–Bodó: o. c. 79–129.
30. Vincze Gábor: Csángósors a II. világháború után. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*. Budapest, 1999. 232.
31. Din acest total 4374 persoane sunt de religie romano-catolică și – pe baza recensământului oficial – 3 pers. având limba maternă maghiară și 2 pers. sunt de naționalitate maghiară.
32. Defalcare după religie: romano-catolică: 9180 (99,3 %) – Tánzos: o. c.
33. Din care: romano-catolici: 9180 (99,3%), vorbesc limba maghiară: 23%, înțeleg limba maghiară: 32% – Tánzos: o. c.
34. Lakatos Demeter: o. c. 118–119.

„Soha nem fog már Szabófalvába betörni a magyar nyelv”

– Mirk Szidónia-Kata és Petres László beszélgetése Perka Mihály, szabófalvi történelemtanárral –

– Itt születtem ezen a helyen 1938-ban, szeptember 23-án, s az iskolai éveket leszámítva, itt élek azóta is Szabófalván az Amurgului (magyarul Alkonyat) utca 2. szám alatt. Szüleim szegényparasztok voltak, még egyhektárnyi földjük sem volt, s hiába a sok munka, édesapám nehezen tudta eltartani a családot. Én sajnos őt nem ismertem, mert 1939-ben már halott volt. Egyéves voltam, az öt gyermek közül a legkisebb, amikor magunkra maradtunk édesanyámmal. A testvéreim közül is csak négyen éltünk tovább, a legnagyobb közülünk meghalt azokban az években, 1942-ben mintha. Édesanyám mindvégig férj nélkül volt ezután, egyedül nem bírt volna gazdálkodni, másokhoz járt napszámba, így tartotta tovább a családot.

– *Hogy hívták az édesapját?*

– Pers Marcsinnak.

– *Jól értettem? Pers?*

– Igen, nálunk azt mondják erre, hogy neveszgetész. Ez tulajdonképpen ragadványnév, amit csak a faluban használtak. Főleg a gyakori családnevek esetében különböztették meg ezzel az embereket. S a Perka családnév nagyon gyakori itt Szabófalván, most is lehet olyan 200 család ezzel a névvel. Annak idején, fiatalkoromban hat Perka Mihály volt a faluban.

De csak itt ismerték ezt a nevet, máshol nem, mostanában vannak néhányan a szomszédos falvakban is, de mindcsak innen mentek ki. A ragadványnevekben sokszor az ősök neveit vitték tovább: mondjuk például Jáni Péter György esetében Péter és Jáni az elődök keresztnévei voltak. De jöhetett egy tulajdonságból (például mokán), vagy foglalkozásból (sofer). Rájuk ragadt ez a név, s öröklődött tovább, az unokák, dédunokák is ezt viselik.

– *És miből ered, mit jelent a Pers név?*

– Sajnos, nem tudom miből ered, s azt sem, pontosan mit jelent. Lehet perzselt is, de mivel dús, göndör hajuk volt az embereknek a családban (valamikor nekem is!), eredhet ebből is. A Marcsin pedig tulajdonképpen Márton, de a román névből indultak ki, románul mondják Martin, s nálunk a kiejtésben a *t* az *cs*-vé válik (gyakran a *ty* helyett is *cs*-t ejtünk, például a kutyából lesz kucska).

– *Az édesanyjának mi volt a leánykori neve?*

– Édesanyám Zambruszká volt, Zambruszká Margit.

Kilencen voltak a családban, a nővérenek nagyobb gyermeke volt, mint a legkisebb testvére. Nagyapámnak Szeszku Ambrosie (Ambrus) volt a neve, részt vett az 1877-es függetlenségi háborúban. 11-en voltak szabófalviak, 4-en ott maradtak a Dunától délre. Valamikor fel volt tüntetve a nevük a községházán, de én nem értem azt. Közöttük volt állítólag egy Perka Mihály is. Aztán nagyapám polgármester is volt, akkor pont, amikor keletkezett az új falu, Traian, 1881-ben. S hogy kerültek oda románok? A végén a földeket már nem ingyen, hanem pénzért osztották a Bukarestből jött mérnökök, a szabófalviaknak nem volt pénzük, s így hoztak néhány román családot máshonnan.

De nem is mondták neki, hogy Szeszku, csak Zambruszká. Találtam még olyan öreget, mikor érdeklődni kerestem¹, aki még ismerte, s mikor mutattam a fényképét, egyből mondta: Zambruszká. Ez a név aztán továbbment. Ha valaki olyan keresztnévet viselt, ami ritka volt, az megmaradt a saját nevével, nem volt szükség más megkülönböztető névre. Tehát Szeszku volt a nevük, úgy íródtak be. Viszont a hivatalos név alapján, ami a dokumentumokban, az igazolványban szerepel, nagyon nehéz megkeresni valakit Szabófalván. Régebb mindig meg

szokták külön kérdezni, hogy hogy hívnak és hogy írod alá. Van a gyűjteményemben egy 20. század eleji személyi igazolvány, amelyben a családnév és a keresztnév mellett fel van tüntetve a ragadványnév is

– *Igaz, hogy a Szeszku név a sáskából ered?*

– Ez biztos, de nálunk a nyelvjárásban nem mondják Szeszku, hanem Szászku.

– *Hol végezte az iskoláit?*

– A négy elemít itt végeztem Szabófalván, rögtön a háború után. 1948-ban jött a reform, harmadikos voltam, amikor ez történt. Örvendtem akkor, hogy négy év után megszabadultam az iskolától, enyém volt a világ, nem akartam folytatni. Egy évig itthon maradtam, akkor még nem volt kötelező az oktatás.

– *A tanítók szabófalviak voltak?*

– Nem, Szabófalváról tanítók csak sokkal később kerültek ki. Mind idegenek voltak és románok. Nem tetszett nekik, hogy a gyerekek többsége egyáltalán nem tudott románul, de arról, hogy valami következménye lett volna ennek, példát nem tudok mondani. Verést, azt kaptunk eleget, de nem ezért, akkor ez volt a módszer: ha nem tudta a leckét, kaptad a tenyerest vagy a csapást. Az egyik itt tanító tanár 1942-ben Szabófalváról írta az első fokozati dolgozatát, a háború idején adták ki, s egy falubeli történész lány, aki Cioroianu² mellett dolgozik, elküldte nekem. Később ezzel a tanárral néhány évig kollégák is lettünk itt, a líceumban.

– *A tanár úr sem tudott románul?*

– Az első román szót akkor hallottam a családban, amikor megmondták, hogy kell menjek első osztályba, s megtanították, hogyan kell köszönni. Nálunk román szó nem volt a családban, de a faluban is ritkának számított. Nekem szerencsém volt, mert itt a szomszédba került egy asszony, aki csak románul tudott, a gyerekeivel így beszélt, s játék közben sokat tanultunk egymástól: mi románul, ők magyarul, rendben volt minden. Értettem sok mindent, de nem beszéltem. Viszont ez is segített az iskolában.

A gyerekek többsége egyáltalán nem tudott románul, nem értett semmit. Még a kollektivizálás kezdetén, 1962-ben is lehetett ilyenekkel találkozni. Volt egy szabófalvi család, Antalka volt a nevük, kiköltöztek a faluból a vízimalomhoz, ott laktak mind, s mikor kihozták a gyereket az iskolába, csak tolmáccsal tudtak értekezni a tanárral.

– *Voltak felsőbb osztályok is itt a faluban?*

– Csak az 1948-as reform után létesítettek felsőbb osztályokat, 5–7. osztályt, románul ciclu doi-t, néhány faluban: Hălăucești-en (Halasfalván), ahol volt a szeminárium is,³ Szabófalván és a városban⁴. Ez a három volt. Ide hozzánk jöttek a Szeret völgyiből, a Moldva völgyiből, a környező falvakból mind ide jöttek: Gyiristből, Kelgyestről, Dumafaláról. Az iskolának volt bentlakása is, elkobozták a papoktól az egykori noviciátus épületét, mert ferences noviciátus működött itt, Szabófalván.⁵ Azok, akik kolostorba akartak menni, szerzetesek akartak lenni, egy évig tanultak itt, készültek erre, olyan próbaidőnek

számított. Most ebben az épületben van a moldvai katolikusok múzeuma.

– *Egy év kimaradás után akkor itt folytatta az iskolát?*

– Igen, de az úgy történt, hogy akkoriban sok kolostort megszüntettek, bezártak, s két apáca hazakerült Szabófalvára. Itt laktak az én hudicámban, két-három házzal lejjebb. Akkor még hudicának mondták az utcát. Rengeteg román szó megmaradt a nyelvjárásunkban, olyanok is, melyek a román nyelvből eltűntek már. Ezt is felgyűjthetné valaki!

Visszatérve az apácákra: az egyik Lökösfalváról volt, a másik itt született a faluban. Sokat beszélgettek a nővéremmel, meggyőzték őt, s aztán ingem is, hogy folytassam az iskolát, kár lenne, ha nem tanulnék tovább. Így egy év kimaradás után elvégeztem itt ezeket az osztályokat, a hetediket 1953-ban fejeztem be, majd három év következett Románban, a középiskolában.

– *Líceum volt vagy szakközépiskola?*

– Elméleti fiúliceum volt (a lányoknak is volt külön iskolájuk), két párhuzamos osztállyal. Vizsga nélkül engedtek be, akkor nem volt divat ez. Sokan mondták, hogy menjek inkább agráriskolába, mert azonnal kapok munkát, lesz állásom. Nagy volt a szegénység, mindenki állást keresett, de végül nem bántam meg, hogy a líceumba mentem. Komoly iskola volt, rengeteget tanultam ott, s komoly volt az érettségi vizsga is: 7 tantárgyból vizsgáztunk, románul úgy mondták, hogy examen de maturitate.

– *Ott lakott a városban vagy Szabófalváról járt be?*

– Fél évig voltam internátban⁶, fél évet navétáztam, aztán egy családnál laktam két évig. Négyen voltunk szabófalviak, ketten a líceumban, ketten az elemi iskolában. Én voltam a leghosszúbb s a legöregebb közülünk, ugye, mert veszítettem egy évet.

– *A városban akkoriban lehetett-e még magyar szót hallani?*

– Nem nagyon, az osztályunkban is 56-an voltunk, négyen katolikusok, de egy sem beszélt rajtam kívül magyarul, ők más falvakból voltak. Hét zsidó volt még, a többi román. De ami érdekes: amikor Románba kerültem, akkor tudtam meg, hogy bozgor vagyok. Szabófalván mindig többségben voltunk, ha került is román a faluba, voltak vagy hárman-négyen, nem mertek szólni. De itt ők voltak a többségben. A román padtársam mindig bozgornak nevezett, nem volt rosszakaratú, így nevezgették az embert, vicces formában, jelezvén, hogy mások vagyunk. Akkor született meg bennem a gondolat, hogy ha már bozgor vagyok, tanuljam meg becsületesen azt a nyelvet.

– *Érettségi után rögtön elkezdte az egyetemi tanulmányait?*

– Nem, újból itthon maradtam egy évet. Szegény családból jöttem, s először tisztnek akartam menni, mert az állam támogatta ezt az iskoláztatást, de aztán munkát vállaltam. Dolgoztam Piatra Neamț-ban, a téglagyárban őszön, tél elején a cukorgyárban, megvártuk a tavaszt, tavasszal elvittek Săvinești-be, majd Marosludasra, egész nyáron építettük a hidat a Maroson keresztül. Săvinești-en akkor indult a kombinát⁷. Akkor ilyen ifjúsági munkatáborokat szerveztek,

de én nem ilyenben dolgoztam. Aki ezekben brigaderos⁸ lett, akár három hónapig is, egész életében megúsza, akármilyen nehézsége adódott. Olyan becsüjük volt, hogy a párt soha nem hagyott ki, nem tett félre senkit közülük. Gondoskodott róluk, mindenkinek volt alkalma iskolát végezni, főiskolára kerülni. Hárman voltak Szabófalváról ilyenek, az egyik tanár lett, a másik generális, s katonatiszt a harmadik.

– *Hogyan került Kolozsvárra?*

– Hát megismertem Kallós Zoli bácsit. 1956-ban jött először Szabófalvára, én abban az évben fejeztem be a középiskolát. Akkoriban Lészpeden tanított, az én jövődöbéli sógorom, a feleségem testvére Bákóban volt diák a tanítóképzőn. Ott ismerkedett meg Zoli bácsi azokkal a csángó fiúkkal, akik a magyar szekcióra jártak. Felfigyelt a Minuț névre, mert így hívták a sógoromat. Annak idején ő Románban katonáskodott, s mivel iskolás ember volt, tették írogatónak a büróba: ő írta be az újonnan érkezetteket.⁹ Ismerős volt a Minuț név, megismerkedtek, eljött hozzájuk, az apósomhoz, ott találkoztam először vele.

– Minuț Giurginak hívták édesapámat – kapcsolódik be a beszélgetésbe a tanár úr felesége, Perka Margit, aki még szépen beszél a szabófalvi nyelvjárást –, Máriskó volt a ragadványneve. Ötön voltunk testvérek, tíz volt születve, de csak ötön felnőtünk, három lány és két fiú. Ién vuoltam a legküszebb, 1946-ban születtem, magamra maradtam életbe moszt, mind elmentek. Édesapám nagyon goszpodár ember vuolt, chiáburok voltak. Aszt látta fuold nem mind lesz az emberé, két testvéremet iskolába adta, egy volt procuror, egy profesor de istorie, a hugaim még nagyobbak vuoltak, azok elmaradtak a fuoldnél. Látta, a világ változódik, gimnáziumban csak én vuoltam ebből a faluból, a szabófalviak nem igen adták bubáikat a szkolába a kollektivizálásig. Ién szem mentem volna, ha nem létesül a líceum a faluban. Édeasanyám mindcsak Perka vuolt, de nem Pers, s a lányom is Perkához ment férjhez. Édesanyámat halltam, mikor imádkozott és énekelt magyarul, de a családban nem tudott szenki olvasni magyarul. Ő még érte azokat a gyiákokot, akik jöttek mászhonnan, de minket már nem tanítottak meg magyarul imádkozni. 1910-ben született, nyolc gyerek közül ő vuolt a legküszebb.

– Igen, ez volt a kezdet Zoli bácsival – folytatja a tanár úr –, utána sokszor jött, mindig meglátogatott. Jött Bákóig, ott a kocsi elmaradt a szálloda parkolójában, kiment az állomásra, s vonattal jött fel ide. Senki sem tudta merre jár.

Vásárhelyen találkoztam vele, akkor mondta, hogy mehetnének a Bolyai Egyetemre. Elrendezte, hogy 1957 nyarán Kolozsvárra menjünk felkészülésre, s aztán felvételezzünk. Szabófalváról négyen voltunk, az ötödik ploszkucényi volt. Egy szabófalvi lánynak nem sikerült a vizsgája, így négyen maradtunk, akikkel öt évig kollégák voltunk.

– *Milyen szakra jelentkeztek?*

– Mindenki közülünk a román szakra készült, mert mind tudtunk románul, de a titkárságon aztán mondták, mehetünk más szakra is, mert erre túl sokan jelentkeztek. Ketten

átmentünk a történelemre, ketten maradtak a románon. Emlékszem, a román szakon volt velük a csoportban egy tiszta román, aki szépen tudott beszélni magyarul, erdélyi volt, híres író lett belőle, Romulus Gugának hívták.¹⁰

– *Hogyan fogadták a csoporttársak?*

– Úgy néztek ránk az erdélyi társaink, mint valami csodabogarakra. Az elején nagyon nehéz volt, aztán összebarátkoztunk, segítettük egymást.

Kedves dolog történt az első néprajz óránkon, amikor mindenki be kellett mutatkozzon, elmondja, honnan jött. Kezdték sorolni a falut, községet, rajont s a tartományt. Hosszú volt, meguntam egy kicsit, s amikor rám került a sor, én csak annyit mondtam, hogy Szabófalváról jöttem. A tanár felkapta a fejét, várt egy ideig, s aztán azt mondta: igazad van, ki nem ismeri Szabófalvát! Az építész Kós Károlynak a fia volt, ő tanította a néprajzot, szintén úgy hívták őt is.

Az évfolyamunkon találkoztunk még két némettel. Egymás mellett ültünk, ők egy szót sem tudtak magyarul, így románul beszélgettünk.

Első óránk Bodor Andrással volt, ő volt a kar dékánja, egyetemes történelmet tanított. Befejeződött az óra, néztünk egymásra, egy árva szót sem értettünk mi sem. Semmit, pedig megvolt az akarat bennem. Második órán elkezdtem vadászgatni a szavakat, hátha szakítok¹¹ valamit abból, amit hallok. Próbálkoztam, de csak öt-hat szót tudtam akkor is leírni. Kezdtem szótározni, s karácsonyra már mondatokat is jegyeztem le. Nehéz volt.

László Attila jött elsőnek, látta, hogy kínlódom, ő segített nekem sokat. Később velünk együtt Moldvába helyezték ki, a iași-i egyetemen lett régészprofesszor.¹² De jó barátom lett a gyergyói Rokaly József is, akivel most is tartom a kapcsolatot. Többször járt nálunk Szabófalván, s én is családotól náluk. S kollégák voltunk Szöcs Jánossal is, ő ott van Csíkban, biztos ismerik.

Nem bántam meg, hogy a történelmet választottam, olyan tanáraink voltak, mint a már említett Bodor András, Kós Károly, Ferenczi István, Imreh István. A végső dolgozatomat Imreh Istvánnál írtam, ő vezette, de nem volt olyan fontos ez a dolgozat, mint most.

– *Voltak-e a többi évfolyamon moldvai magyar diákok?*

– Igen, valami mozgalom már korábban elkezdődhetett, mert rakásba gyűltek a moldvaiak Kolozsváron. Ősz Eröss Péter volt a vezető, már harmadéves volt, de voltak másodévesek is innen Klézséról. Ekkor vittek sokat ki líceumba Udvarhelyre is. Főleg a tanítóképzőbe. Talán Demse Márton is akkor került ki.

Másodévesek voltunk, amikor a két egyetem egyesült. Voltak feszültségek, de keveset érzékeltünk belőlük. Román tanárok is kezdtek előadni nekünk, de a vizsgákon olyan nyelven felelt mindenki, amilyen akart. A román tanároknál vizsgáztak a román diákok, a magyaroknál a magyarok. Nem zavarták egymást akkor sem, ha egy bizottságban voltak. Megvolt az a bizonyos udvariasság.

– *Zoli bácsival tartották az egyetem alatt is a kapcsolatot?*

– Először, ahogy mondtam, Vásárhelyen látogattam

meg, a Kultúrpalotában, aztán jártam vele a felvételi előtt Kolozsváron. Emlékszem, elvitt magukhoz, akkor a Széchenyi téren laktak Vilma nénivel egy kis szobában, kitelepítették, elkoboztak mindent tőlük. De az egyetem alatt ritkábban találkoztunk. Felfigyeltem arra, hogy azok a tanárok, akikhez elvitt, és akik segítettek nekünk a felvételi előtt, kerültek minket, nem néztek ránk, nem feleltek a köszönésünkre. Csak később tudtam meg, hogy elzártak néhányat közülük. 15 év múlva, amikor a Iași-i egyetem küldött Kolozsvárra, találkoztam az egyikükkel, Lakó Elemérrel.¹³ Rám ismert, azonnal tudta, honnan vagyok, nagyon örvendett.

1962-ben végeztem, s Zoli bácsival megszakadt a kapcsolat. Nemigen jártam arrafele, ő is elkerült egy időre Kolozsvárról. De amikor mentem a 10 éves egyetemi találkozóra, megkerestem, s újra felvettük a kapcsolatot. Utána nemcsak a családdal kerestük fel, hanem sokakat vittem oda hozzá. S ő is sok emberhez elvitt: Jakó Zsigmonddal is találkoztam, Szabó T. Attilát is felkerestük. Épp fejtegették, hogy mit jelent az, hogy csángó; kérdeztem, hogy nem gúnynev, haragosan kiigazított, hogy nem, szerinte nem az.

Akármilyen szó válhat gúnynévvé, a románoknak vlah volt a nevük, ők most gúnynévnek tartják, a rácot, a tótot, mindent gúnynévnek tüntetnek fel most, pedig régen nem azok voltak.

– *Itt a faluban, amikor gyermek volt, használták-e a csángó szót?*

– Nem, én is csak később hallottam Románban, nagykoromban, itt a faluban nem. Ez jött az újságokból, a kutatóktól, akik fejtették ezt a beszédet. Valamikor jelenthetett valamit, nem lehet tudni, mit, senki sem biztos, hogy ezt-e vagy azt. Lehetett akár határőr is.

– *S minek tartották magukat?*

– Mindenki magyarnak tartotta magát, mindenki ezt a nyelvet beszélte, s katolikusnak.

– *A faluban mennyire tudták, hogy vannak magyarok Bákó környékén is?*

– Voltak kapcsolatok, ritkábban, de voltak. A szabófalvi felkelésben például, 1831-ben, volt egy präjești-i halott. Ploszkucénnyel igen, most is vannak asszonyok onnan, pedig legtávolabb van. De hogy kerültek oda? Most is tudok két szabófalvit, kinek a felesége ploszkucényi.

– *Az egyetem elvégzése után volt kihelyezés?*

– Igen, miután befejeztük, Bukarestbe vittek, három napig tartottak ott, ki voltak függesztve a helyek a táblákra. Iași-ból, Kolozsvárról és Bukarestből voltak végzősök. Megkerestük a tartományunkat, volt két hely Szabófalván: az általános iskolában és a líceumban, de ezeket a iași-iak is nézték. Keresték ők is azokat a falvakat, ahol van legalább állomás, vasút, buszjárat, hogy könnyebben juthassanak el. A helyet alig kaptam meg, az volt a szerencsém, hogy jobb volt a jegyem, a másik szabófalvi az általános iskolát kapta. De kiderült, hogy majdnem fölösleges volt ez a nagy cirkusz, mert az volt az utolsó év, amikor akárhová mentél, el tudtál helyezkedni. Nem számított az sem, ha nem oda mentél, ahova kineveztek. Volt

egy olyan szabály, hogy ha egy évig tanítottál az iskolában, állandó lettél utána, mintha oda rendelték volna.

– *A másik három moldvai csoporttársa hová került?*

– Az egyik Galacra került, végzésünk után szinte minden évben jártak látogatóba hozzánk, jó viszonyban vagyunk. Vasile Ludovic szintén ide került, Szabófalvára, '90 után részt vett a csángó szövetség alapításában, de később jött a pálfordulás, és a legnagyobb ellenségem lett. A sógorom Besztercére került, román nőt vett el feleségül (az ipám¹⁴ sokáig nem tudta elfogadni, hogy ortodox került a családba), de megromlott a viszonyunk, mert nagyon csúnyán beszélt rólam. Pedig annak idején ő kezdte a magyarságot, ő hozta be Zoli bácsit a családba.

Nem bántam meg, hogy hazajöttem, pedig nekem Erdély tetszett, de nem tudtam elválni Szabófalvától. 38 évig voltam tanár a faluban, a fokozati vizsgáimat Iași-ban tettem le, 2000-ben lettem nyugdíjas.

– *Ebből hány évet volt igazgató?*

– Egy évig aligazgató voltam, majd kilenc éven át igazgató a líceumban. Ezalatt megtörtént néhányszor, hogy behívtak a Szekuritátéra.

– *Milyen indokkal?*

– Először is be akartak kapcsolni egy olyan mozgalomba, hogy... Csak románul tudom pontosan megfogalmazni: să particip la acțiunea de contracararea naționalismului maghiar (vegyek részt a magyar nacionalizmust megghiusító mozgalomban). Mondtam, hogy nem, ilyet én nem akarok. Éppen valamilyen mozgolódást akartak elfojtani Kolozsváron, Zoli bácsi neve is felmerült, s emlegették még Puskás Lajost¹⁵ is. Mondták, hogy segítsek nekik információt gyűjteni, de én visszautasítottam: nem lehet, mondtam, mert az nekem barátom.

Következő alkalommal már komolyabb volt a támadás, akkor kerültem igazán a feketelistára. Pedig csak az történt, hogy egy délvidéki tanárnak szüksége volt valami virágnevekre Csángóföldről, s Kolozsváron egy fiatal tanárt kértek meg az egyetemről, hogy kísérje be Moldvába. Bemutatták a papírjaikat a község házában, de az volt a baj, hogy a párttól csak egy fiatal titkár volt bent. Ő meghallotta, mit akarnak, elhozta hozzám, hogy én tudok nekik segíteni ebben. Volt papírjuk, én fogadtam, gondoltam, milyen jó, hogy nem direkt hozzám jöttek, hanem a hatóság hozta, ebből biztos, nem lehet semmi baj. Biztosítottam szállást a bentlakásban, volt kantineunk is, kerestem aztán egy öreget, akitől tudnak szedni¹⁶. Másnap reggel viszont három szekus kocsi állt meg a község háza előtt, hívattak, hogy kikkel beszéltek, hova, kihez mentek innen a külföldiek. Ezután vettem észre, hogy valami a hátam megett zümmög. Néhány hét után megmondták, hogy feketelistára kerültem, azután csak azt keresték, hogy valahogy szabaduljanak meg tőlem. Más következménye nem lett, csak annyi, hogy kivettek az igazgatásból.

A szerencse az volt, hogy párttag voltam. 1963-ban elsőnek vittek engem be, megfeleltam a kritériumoknak. Akkor az emberek így voltak osztályozva: szegényparaszt,

középparaszt, intellektuel, eszerint ítélték mindenkit. Akkoriban csak engemet vettek be az összes tanár közül, szegényparaszt családból voltam, pedig nem akartam. De a párttagokat nem üldözhetette a szeku, volt egy ilyen egyezés, miután Ceaușescu félreállította Drăghici tábornokot¹⁷. Ha viszont kidobtak a pártból, akkor a szeku kézbe vett. Tudtam, hogy akármikor történhet velem is valami, hogy bajom lehet, de az védett meg, hogy párttag voltam. Hasznát vettem. Igaz az is, hogy nem volt ok arra, hogy kidobjanak, tudták, hogy a munkámat rendesen elvégzem, történelemtanárként, ha propagandaórát kellett tartani, mindig megtartottam. A forradalom előtt az utolsó két évben párttitkár is lettem az iskolában. A régi párttitkár ismert jól, s azt mondta, hogy egy megbízható embert szeretne maga után. Tudta, hogy ha én veszem át, senkinek nem lesz semmi baja. Legalább 100 tanár és tanító volt a faluban akkor, többen akarták a funkciókat. S ha olyan ember kerül be oda, akinek tetszenek a funkciók, az perelte volna jobbról, balról az embereket. Azon csodálkoztam, hogy azok hívtak, akik üldöztek és feketelistára tettek annak idején, de elvállaltam, mert tudtam, hogy ezzel meg vagyok szabadulva mindentől.

– *Mikor hazakerült '62-ben, milyen volt a diákok magyar nyelvismerete?*

– Amikor a középiskolában kezdtem tanítani, sokan jöttek a szomszédos falvakból is, s a szabófalviak és a kelgyestiek például magyarul beszéltek maguk között. De amikor mentem nyugdíjba, akkor már semmiféle osztályban nem beszéltek, sem a kicsik, sem a nagyok. Próbálgattam, de nem lehetett értekezni senkivel.

Nálunk a nagy fordulat '62-ben következett be, amikor jött a kollektivizálás. Szabófalva elég szegény falu volt, 3500 család kb. 3200 hektár földdel, tehát, ha szétszjtjuk, nem jut egy hektár egy családra. Egy hektár körüli földdel szegényparasznak, 2-3 hektárral középparasznak számítottál. Egy 1904-es statisztika szerint volt 22 gazdag család, 300 s egynéhány középparaszt, 1060 szegény család a faluban. De ha megnéztem Kelgyestet vagy Gyirestet, ott többségben voltak a gazdagok.

Akik jöttek haza háború után Oroszországból, fogságból, mondták, hogyha jön a kolhoz, éhen fogunk halni. Félték, s amikor meglett a kollektív, '62-ben, elkezdtek tanítani a gyerekeket, az unokákat románul. Hogy mire számítottak? Hát arra, hogy a férfiak nem hálnak éhen, mennek munkatelepekre, városra, máshova, maradnak itthon az asszonyok, akik olyan sokan voltak, hogy nem tudtak kimenni egyszerre a mezőre. Csoportosították őket, ma megy ez a csoport, holnap a másik, hogy mindenki jusson sorra, dolgozzon a kollektívnel. S amikor látták, hány gyerek van, 7-8-10, még voltak tényleg ilyen nagycsaládok, gondolkodtak, miből fognak megélni. Addig mindenkinek megvolt a saját kis gazdasága, megvolt a föld, megvoltak a munkások, hiszen az egész család dolgozott benne. De ez megszűnt. A tanáriban is legalább tíz évig minden nap azt hallottam a tanároktól, hogy azért nem tudnak, mert otthon más nyelvet beszélnek. Pedig ez nem igaz.

Az eredmény az lett, hogy elveszett a nyelv a családban, minden gyereket románul kezdtek tanítani a házban. Érdekes, hogy a szülők egymás között még sokáig magyarul beszéltek, a gyermekekkel viszont románul, hogy biztos sikere legyen az iskolában, és továbbmenjen tanulni.

Az iskolában, amikor nem hallotta más, az asszonyok mindig magyarul kérdeztek, sokan nem tudtak románul közülük. S ha nem ismered jól a nyelvet, a szavak más útra is téríthetnek, kezdted kerülni, de nem oda érsz, ahova szeretnél.

– *Ha ennyire tisztelték a faluban, hogyan történhetett meg, hogy 1990 után szembefordultak önnel?*

– A forradalom után választások voltak a templom terin, és mivel hírt adtak a faluban, kimentünk mi is. Akik szervezték, magukat akarták volna, de aztán engem választottak meg, én lettem az első polgármester a forradalom után. Itt úgy mondják, vuolt bücsüm, vagyis volt becsülem az emberek előtt, becsültek, mert szegény családból voltam, senki sem hitte, hogy valamit fogok csinálni az életemben, funkcióm volt, senkit nem utasítottam el, mindenkivel beszélgettem, nem tiltottam a magyar szót.

S mi '90-ben azt gondoltuk, hogy egy új, jobb korszak kezdődik, amikor már nem kell letagadnunk nyelvünket, eredetünket, nem felülről fogják irányítani azt, hogy mik vagyunk, vallhatjuk magunkat annak, aminek érezzük. Elhittük, hogy megváltozik a világ, de nagyot csalódtunk! S mivel kezdődött? Elkezdtem a magyar nyelv tanítását. Semmi egyébbel.

Nem idegen nyelvet, hanem a szülők, nagyszülők nyelvét, hisz ezt beszéltek századokon keresztül Szabófalván. Eleinte csak az én osztályomból jelentkeztek, épp végzősök voltak, de szinte az egész osztály benne volt. Aztán jöttek mások is. Jött az akkori igazgatónő is, bánsági magyar volt, mondta, hogy sok magyar nyelvű könyve van otthon az édesapjától, s milyen jó lenne, ha a lánya tudná elolvasni. De később ő lett a legnagyobb ellenségem, ő kezdett el feljelentgetni. S kezdődtek a fenyegetések, hol szép szóval, hol durvábban. Ránk küldték a tanfelügyelőket, jöttek ellenőrzésekbe, de semmi szakmai dolgot nem találtak, ami alapján kitehettek volna. A feleségem, Margit szintén tanárnő, tanítványom volt annak idején, ők voltak az első végzősök a szabófalvi líceumban. Biológia szakos volt, hozzá is többször jártak ki.

– *Az én biológia tanfelügyelőm – meséli a felesége (most román nyelven, mert így könnyebben tud fogalmazni) – azt mondta a reklamáló kollégáknak, hogy nem tehetem ki, mert alig van néhány ilyen felkészült, jó tanárom az egész megyében. De megharagudtak a kollégák, amikor többször jöttek, mert néha bementek ilyenkor mások óráira is, nemcsak a mienkre, s nem akarták, hogy zavarják őket állandóan.*

– Amikor kirobbant a cirkusz – veszi vissza a szót a tanár úr szintén román nyelven –, eljöttek Bukarestből, Piatra Neamț-ról, olyan szaladgálás volt az iskolában! Jött a televízió is Iași-ból, bejöttek az osztályomba, mert ott volt a magyarórák többsége, mondták közösen a gyerekek, hogy mi akartuk, mi akarjuk tovább, a szerkesztő

mondta is, hogy nézd meg, igazuk van a gyerekeknek. A legszomorúbb az volt a végén, hogy azokat az ügyes gyerekeket, akik jártak, nem engedték át, mind elválták az érettségén. Ezt már én is nagyon nehezen viseltem, mert nemcsak engem aláztak, büntettek meg, hanem a gyerekeket is. Csúnya következménye volt. Sírtunk velük együtt. Azt mondtuk, hogy most tényleg jöhetnének a szülők botrányt csinálni, de nem jött senki. Így aztán lassan abbamaradtak a magyar órák.

De néhány fiatal innen is kikerült Budapestre magyarul tanulni. A pap erre kihirdette, hogy ezek mind a budapesti kémgyárba mentek. Ekkor már két irányból jöttek a támadások, az egész falut ellenünk fordította a papság és a helyi tanács, még azzal is fenyegetőztek, hogy ránk fogják gyújtani a házat. A végére már sem a családtagok, sem a rokonok, sem a szomszédok (néhány tisztességesebb kivételével) nem álltak ki mellettünk, hátat fordítottak nekünk.

Lehet, most más lenne valamivel a helyzet, de akkor nagyon kiéleződtek ezek az ellentétek. A Ceaușescu éra utolsó éveiben a nacionalizmus nagyon felelevenedett. Veszélyes volt, mert nálunk a kommunizmusban nem tanítás volt, hanem idomítás. Rövid jelszavakkal dolgoztak, most is ezzel élnek, a kommunistáktól tanulták. Azokra az egyszerű emberekre lehet hatni, akiknek nincs gyökerük, kultúrájuk. Az egyszerű paraszt iskola nélkül is tudja hol a helye, válaszol arra, amit tud, és nem válaszol arra, amit nem tud. Beismeri, hogy nem tudja. De ma már senki sem ismeri be, ha nem tud valamit. S ha valaki hazafinak akar tűnni, a magyarellenesség a legbiztosabb pont. Még ma is.

Aztán jött a népszámlálás, amikor a feleségemnek voltak kellemetlenségei.

– A népszámláláskor biztosként dolgoztam – kapcsolódik ismét be a beszélgetésbe a felesége román nyelven – egy vaskos füzet szerint kellett a népszámlálást levezetni, tisztán le volt írva benne minden. Én csak azt akartam betartani. A templomban viszont vasárnap kihirdette a pap, hogy mit kell bediktálni a biztosoknak. Megtiltották, hogy nehogyan magyar anyanyelvet diktáljanak be. Furcsa helyzet volt, mert az emberek nekem mondták magyarul: Írjad azt, hogy román az anyanyelvem, mert a pap azt mondta. Én már másnap telefonáltam a prefektúrára, de az egész falu ellenünk volt hangolva, beszélni nem beszéltek velünk csúnyán, de távolságot tartottak, ez nyilvánvaló volt. A venit unguoroaica (Jött a magyar nő.), mondták, de nem érdekelt. Ez nem volt újdonság, mert Bákóban és Iași-ban, a főiskolán és egyetemen mindcsak úgy szólítottak, hogy unguoroaica. Édesanyám még katrincában jött meglátogatni, addig mind Raffaello madonnájához hasonlítottak, mert szép, hosszú, barna hajam volt, utána unguoroaica lettem.

Reklamáltam is az eredmények miatt, nem hagytam annyiban. Küldtem egy levelet a nunciussnak, ő ajánlotta, hogy kérjek kihallgatást a püspöktől.

– *Hogyan zajlott a kihallgatás?*

– Elmentem azzal a gondolattal, hogy megkérdem,

miért kell beleavatkozni a népszámlálásba, miért fenyegette meg az egyház az embereket. Gondoltam, felvilágosítom a püspököt is, mi történt a faluban.

Meghallgatott Gherghel, nem beszélt csúnyán velem, pedig látta, hogy határozott álláspontot képviselek. Aztán átadott Petercä-nak, aki nem paphoz méltóan oktatott ki. Kemény, szekus módon folytatta a beszélgetést, a zárószavai még mindig csengnek a fülemben: egy bolond emberrel élek, de hogyha elhatárolódnak tőle a gyermekekkel, minden kérésünket meghallgatják és támogatják. Ezt persze, már mézes-mázos szavakkal. Ezek után nem is folytattam a tárgyalást, otthagytam. Csak sírni tudtam. Ez lett volna számukra a legegyszerűbb megoldás: a feleség elhagyja a bolond férjét! Később kiderült, hogy ez a Vladimir Petercä volt a teológián a besúgó, úgy is nevezték el, hogy șoptitor șef (a fő besúgó).

A lányom akkor már a gyógyszerészeti egyetemen volt, és bedolgozott a Caritashoz, de az incidens után kitétek.

Házunkat is fel akarták gyújtani akkoriban. Figyelmeztettek többen erre, elmentünk a plébánoshoz, kiabált velünk egy éven keresztül, pedig tanítványom volt annak idején. Gherăești-i volt. Van szervezett csoportunk, mondta. S ezeket támogatja ön – kérdeztem –, hogy ilyen cselekedjenek? Én majd lecsillapítom, mondta. Valami miatt megoldódott a helyzet, később jöttem rá, hogy kapcsolat lehet a között, hogy akkoriban gázszivárgás volt nálunk. Az biztos, hogy tervbe volt véve, szerencsénkre, nem véglegesítődött. Ilyenek történtek meg velünk az életünkben.

– De ne csodálkozzunk ezen – szól közbe a tanár úr –, amikor Percă püspök is, aki nekem unokatestvérem, letagadta a rokonságot. Nagypapa édesapám testvére volt, nem is távoli rokonság! Ezt a püspököt szülei szakiskolába akarták adni Románba, én győztem meg őket, hogy adják elméleti liceumba. Ide vettük át a mi iskolánkba, három osztályt járt ki itt, majd ment a teológiára.

– *Mikor kezdte a múzeum anyagát összegyűjteni?*

– Csináltam egy kollekción helyi népviseletekből, még 1985-ben. Az iskolában egy teremben állítottuk ki, emlékszem Piatra Neamț-ról jött valaki a patrimoniumtól, három napig itt volt, míg berendeztük. Fiatal nő volt, mesélte, hogy Bukarestben volt felkészítőn, és ott azt mondták neki, hogy a csángók nem léteznek, nem kell foglalkozni velük. Mondtam, nézzén meg jól, mert én is az vagyok, s otthon magyarul beszélünk. Csodálkozott nagyon.

Sokan mondták, hogy román viseletek, de sok különbség van a kettő között, a csángót azonnal meg tudja különböztetni az ember a moldvai román viselettől. Kiskoromban még tudtam, felismertem azt is, hogy melyik faluból vannak, mikor busuba jöttek, főleg ezeket, amelyek közelebb voltak hozzánk (Teckán, Gyirist, Kelgyest). A lütőszieket (Dsifala, Tamásfala, Dumafala), azokat már nem.

Az iskola után aztán a kultúrházban rendeztem be egy szobát, azt is megdicsérték, utána volt egy gazdagoktól valamikor elkobzott ház, szemben az iskolával, mondták, hogy

használhatom, ha akarom. Nemsokára hívtak a rendőrségre, hogy szedem az emberektől a ruhaféléket és árusítom. A helyi rendőrt jól ismertem, rendes ember volt, látta, hogy szépen fel voltak helyezve a falakra az öltözetek, mondta, hogy minden rendben. Kinek árusítsam, mikor legtöbben elégetik a régi holmikat, mert nem kell senkinek... Ha meghalnak az öregek, rakják rakásba, öntik le benzinnel, s gyűjtik meg.

Gazdagabb családnál találsz még régi dolgot, szegénynél ritkábban, mert ők elszaggatták a ruhaneműt. Amikor férjhez ment a lány, mondjuk volt 15 inge, 10 katrincája, de legalább 10 évig nem volt ideje újakat készíteni, nem tudott egyebet, csak dolgozni. Viselt mindent, ami a ládában volt, s aztán ahogy nőttek a leánygyermek, azokról kellett gondoskodni.

Rájöttem, hogy hiba az, hogy múzeumnak neveztem a gyűjteményemet, mert nem lehet itt más múzeum az övékén kívül, nem fér meg egymás mellett kettő. Miután megnyitották azt a 2000-es évek elején, elárulták nekem, hogy az érsek nehezményezte a plébánosnál, hogy még miért van meg az én gyűjteményem. Hívtak, hogy egyesítsük a két anyagot, hogy egy rakásban legyen a kettő, alkalmaznak is, rendezzem én tovább. Ugyanaz a célunk mondták. Én mondtam, hogy nem éppen ugyanaz, magyaráztam neki, hogy ez az én kollekción, nem a plébániáé, nem a tanácsé, nem adhatom. 10 éve ígéri nekem, hogy adnak épületet, én mindent odaadnék, ha a falu múzeuma lenne, nem a püspökségé. De így múzeumnak nevezve, soha nem lesz meg. És ezért nem. Pedig találtam egy üzletembert, aki 60 milliót akart adni, hogy szervezzük meg, de a tanácsnál nem fogadták el, mintha az ördögtől lett volna, úgy félték.

Jelenleg két teremben található a gyűjtemény. A nagyobb szobában vannak kiállítva női és férfi népviseletek. A kollektivizálás befejezte azt a korszakot, amikor a háziiparral foglalkoztak az emberek. Már nem voltak juhok, nem volt föld kendert termesztetni, megszűnt a forrás, megszűnt a viselet, abbamaradt, amit csináltak addig. Most csak azzal vannak, amit szednek a városból, az üzletből.

A kenderfeldolgozás kemény munka volt, egész évben dolgoztak vele: a földet elő kellett készíteni, jól jól megtrágyázni, mert másképp nem nőtt meg. Aztán áztatni vitték a Moldvára, (a kelgyestiek, akik ott laknak, amit elvitt a nagy víz, szedték ki lejjebb, az az övéké volt, ez volt a szabály). Megáztatni, megfejeríteni, meglugozni, megtakarítani, jött a rágtatás, jött a csivász, a regyelász. A rágtató egy picit szélesebb volt, mint a tiló, ez volt a különbség a kettő között.

Vannak katrincák több színben, amit egy darabból csináltak, ez csak Moldvában szokás, mert Havasalföldön, Erdélyben két darabból van. A fótika náluk is egyből van. Láthatunk pesztemánokat (az ünnepi a három csíkkal, ha tiszta, üres volt, az volt a hétköznapi), keptárokat, barnicokat, öveket, ingeket. Az igazi szabófalvi minták aprócskák, s nem kaparják ki az embernek a szemét, nem cigányosak, nincsenek erős színek. De van szász szoknya is, nálunk a nagykabátot szász szoknyának hívják. Lehet, hogy szász

mintára készültek, s onnan a nevük. A fuszta az fuszta, ez viszont szoknya. Szárnak nevezték azt a hosszú nadrágfélét, amit főleg az öregek viseltek, inkább télen hordták, ünnepi alkalmakkor. Gyapjából volt, nyáron sem volt meleg. Azt mondták, hogy szellőzteti a lábot, amikor mozog az ember.

Valamikor mindenki batisztát hordott falun. Hajadonfőn csak a lányoknak volt szabad, az asszony nem mehetett ki a házból anélkül, ők kerpát hordoztak az első világháborúig. Majdnem egy órába telt, míg felrakták a fejükre, időt vesztek, s a polgármester betiltotta. Mikor gyermek voltam, emlékszem, hogy a menyasszony másnap már fehér batisztával járt a fején.

Az övek két szálból vannak, nagyon nehéz volt fonni, hat nyüsztősz volt, nem kettősz, a két szíle nem egyforma, a közepin más model van. Drága volt, nehéz volt előállítani. A táncot körülvették mindig az öregasszonyok, s mindig tudták, hogy a lány mikor cserélt övet vagy barnicot, egy ilyen mintájú övvel négyszer ment a tánchoz a leány.

Vannak szép, bongos férfi bőróvek, amik annak idején nagyon drágák voltak (mi bongnak mondjuk a gombot). Használták a katonák is, a szíjat levágták otthon, tartalékba vitték, ha megszorultak, tudták helyettesíteni, ami elveszett. Mert ha elvesztettek valamit, verést kaptak.

A ládákban tartották az értékesebb holmikat, általában, az ünneplő darabokat.

Van még néhány berendezési, használati tárgy: ágy, teknő (ebben nőttek fel a gyermekek), osztovata. Kárcsával¹⁸ hordák a vizet haza; fedelesznek mondták azt, amivel a kapálóknak vittek vizet a mezőre. Ebben nem melegegett meg olyan hamar a víz, mint a korsóban. Nálunk nem volt a faluban fazakas, a fazakakat, korsókat vásárolták.

A vitrines asztalokon található iratokat évek alatt gyűjtöttem össze, sokat hoztak a gyerekek is otthonról: igazolványok, földpapírok, akták. '90 után, amikor mindenki vette vissza az ugaraikat, s keresték a hivatalos papírokat, sokat megtaláltak nálam, s hasznát is vették. Újságok is vannak, folyóiratok, régi tankönyvek, magyar nyelvű imádságoskönyvek. Van külön egy Lakatos Demeter vitrin is, fényképekkel, írásaival, Csoma Gergelynek a faragott táblájával, amit születésének 100. évfordulójára készített.

Van egy kicsi fényképgyűjtemény is: Wichmanntól, Lükő Gábortól, Balla Pétertől, Csoma Gergelytől. Császár (ahogy nálunk mondják: Sászar) Vetától is kaptam egypárat, tőle rengeteget gyűjtöttek, Zoli bácsi is ebben a családban időzött a legtöbbet. A gyűjtőknek az volt a legjobb módszerük, hogy megismerkedtek egy családdal, ott laktak, azzal beszéltek, ha kellett még valaki, hozták oda, nem volt probléma a hatóságokkal. Így csinálta Zoli bácsi is. De Császáreknál lakott Bardócz Sándor is, aki nemrég halt meg fiatalon, itt tanított valamelyik faluban, innen navétázott. Sokan jártak hozzánk is, volt olyan, hogy 21-en aludtak nálunk, még a régi, kicsi házban. Gyűjtők is, mint Halász Péter, Harangozó Imre, Tánzos Vilmos, akik édesanyámtól, nővéremtől, anyósomtól szedtek sok szép éneket, imádságot, mesét. De egyszerű

érdeklődők is. Történt olyan is a forradalom előtt, hogy egy magyarországi fiatalember Domokos Pál Péter könyvéből kitépett térképpel járta a falut, persze nem tudott románul, s hozzám hozták be az iskolába, hogy eligazítsam. Nagyon jó kapcsolatban voltam Atzél Bandi bácsival. Gyakran járt hozzánk, egy évben többször is. '90 után ismertem meg, Farkas János hozta el ide Klézseről, együtt aztán elmentünk Bessarabiába is, Csöbörcsökbe (hármat találtunk). Nagyon sokat segített nekünk, velem egykorú volt, sajnálom, hogy nincs már közöttünk.

– *Több monográfia is megjelent Szabófalváról az utóbbi években.*

– Igen, egyiket a püspökség adta ki, a másikat a helyi tanács. Ez utóbbit két fiatal kezdeményezte, felébredt bennük az öntudat, kezdtek kérdegetni, gyűjteni. Sok embert fel is kértek, hogy írjanak cikkeket bele. Én is összefoglaltam a véleményemet, három oldalban meg is jelent. Szeretnék majd a helynevekről is közölni egy hosszabb írást, de azt az én könyvemben. A '70-es években a Iași-i egyetem kezdeményezett egy gyűjtőmunkát, s László Attila, egykori évfolyamtársam hozzám irányította őket, mert én ismertem a magyar nyelvet. A nyelvészeti intézetből jött egy tanár, autóval bejártuk Szabófalvát, Újfalut, Gyiristet, Jugánt, Kelgyestet. Mindkét formában felírtuk, ő írta románul, én magyarul. Jártam fel utána az egyetemre hozzájuk, megtanítottak a fonetikus írásra. Elvette a füzetemet, elkezdte olvasni, és helyesen olvasta fel az alapján. Nem hittem, de pont, mint egy szabófalvi, úgy beszélt, pedig nem ismerte a nyelvet. Annak idején kiadták azt a *Repertoriul topografic al Moldovei-t* két kötetben, nekem megvan, küldtek belőle, még kitüntetés is kaptam, hogy részt vettem a munkálatokban.

– *Halász Péter is gyűjtött szabófalvi helyneveket.*

– Igen, ismerem, ő leginkább Szeszku Pétertől gyűjtött. Én nagyra becsültem mindig Péter bácsit, segítettem neki, főleg az utolsó években. Egy kicsit tetszett az öregnek, hogy mindenki hozzá fordult a faluban, de tényleg rengeteget dolgozott. 1938-ban már a püspökségről szedett ki dokumentumokat, keresett adatokat a felkelésről. Sokat szedett egy paptól, aki tényleg komoly történész volt, Iosif Gabor. Megismertem én is később, mert volt nekünk egy kezdeményezésünk a hetvenes években, hogy a falu fiataljait hozzuk össze (Fii satului). Én történelemtanár voltam, de semmit sem tudtam a faluról, s a papokhoz folyamodtunk. Az egyik elvitt Frumószára ehhez a Gabor páterhez, s ő nemcsak mondott, hanem adta ide a füzeteit, jegyzeteit. Abból szedett egyébként sokat Mărtinaș is, az a történelemtudása volt, amit Gabortól szedett. Ő javított később, de Mărtinașnál ezek már nem szerepelnek. Aztán a pap idejött később Kicsi Dumafalára, Izvoare-ra. Nálunk van ugye, Dumafala, és amikor a Szeret elkergette a falu egyik részét, kiköltöztek nyugat felé, távolabb a parttól, de szintén a falu mellé. Így keletkezett a Kicsidumafala. Most már ez nagyobb, mint a másik.

Szeszku Péter bácsi sokat szenvedett, gyakran hívták a Szekuritátéra. Egyik alkalommal, amikor szintén felkeresték

honn, összevissza kavarták a könyveit, volt egy tele polca könyvekkel, a felesége úgy megijedt, hogy egy nap után összerakta az összes könyvet, és elégette az udvar közepén. A történelmi adatok, hivatkozások, amiket közöl, azonban több helyen tévesek. Sőt, veszélyesek is lehetnek egy adott pillanatban, mert pont az derül ki belőle, amit a papok is el akarnak hitetni: hogy románok vagyunk.

– *Melyik adatokra gondol a tanár úr?*

– Azt írta, hogy 350 éven át Szabófalva a völgyben volt, átvette a legendát, ami azt mondja, hogy ennek Berendest volt a neve. A legenda az legenda, nem kell változtatni rajta, annak megvan az igaz magva, az, hogy a szabófalviak kiköltöztek a völgyből ide. De csak ez igaz, a többi nem. Ezt kihasználták a püspökség történészei, mert ha mondd, hogy Berendest vagy Berendist, az román név, román falut jelez, és ha onnan ered Szabófalva, akkor Szabófalva is román falu.

– *Emlékszik még a falut körülvevő sáncra és az őrzőkapukra?*

– Jaj, olyan szép volt! Mivel én voltam a kisebb a családban, én őriztem a juhokat. Minden reggel mentem ki a szíélre, úgy mondták. Volt egy körút, ami körülvette a falut, kivéve az északnyugati részt, minden kapu kifelé nézett, az út fele. Szépen láttad. Aztán jött a szánc, s jött a szíél, ami 50-60 méter széles volt legalább. Gyepűnek is mondták, ahol etették a juhokat, aztán volt a cárnaszánc s a cárnakert. Olyan volt, mint egy vár. Őrizték a kapukat, annyi kapu volt, ahány út vezetett ki a faluból, talán hét. De vegyük számba: Román fele, Kelgyestre, Gyiristre, Mircsestre, casa de apa fele, a temetőnél a hatodik, az állomásnál a hetedik. S ha valaki messzebb akart kijárni a mezőre, csináltak kijárókat ezeknek, de olyan formában, hogy a juh ne tudjon kimenni, csak az ember. Az egész gyermekkoromat ott töltöttem a szíélen. '62-ben, a kollektivizálásakor bontották le, aztán szétosztották, kerthelyeket adtak ki a fiataloknak.

– *Az északnyugati rész fele volt Lökösfalva?*

– A falunak az a része valamikor külön falu volt, ami Likusénnek neveztek. Lehet, hogy régebb a szabófalviak használták azt a nevet, hogy Lökösfalva. De az eredete érdekes, mert ugyanaz a románban is, a magyarban is: leuca, leucuseni, lőcs, lős, ami egy darabot jelent a paraszti szekérből. Lőtkék a szekeret, amikor másztak a hegyre, le is tudták szedni, amikor verekedés volt. Ebből jön a román kifejezés, hogy: pălit cu leuca, vagyis megpall, valakit fejbe ver. Mi azt mondjuk erre: lüccsentett. Szintén abból jön.

Valamikor régen ott a völgyben külön magyar falu volt, de elpusztult, csak hét ház volt Bandinus idejében, vissza nem jöttek a lakosok. Kickófalva, Lökösfalva, Szabófalva közül az utolsó két falu kijött 1700 körül ide, de a határokat megtartották mindig, úgy ahogy voltak annak idején. Volt itt muze, vagy birtok, ahogy itt mondták, moșia Licușeni, seliște Licușeni. Ezt összetévesztik sokan, csak seliștet mondanak, de seliștenek mondták nemcsak a falut, hanem a faluhelyet is. A falu elpusztult, de az a hely megmaradt mint faluhely, más lakosokat hoztak oda.

Lökösfalva és Gyirist mindkettő a püspökséghez tartozott, régebb volt határ közöttük. Erdő mellett voltak, veszélyes

helyen, s úgy helyezkedtek el, hogy minél közelebb legyenek a nagy faluhoz, Szabófalvához, hogy védve legyenek. Pont a határon csinálták a házakat. Aztán Szabófalváról is kitöltötték ezt az üres részt, új nevet adtak nekik, így lettek Balazok. Van nálunk az a mondás is, hogy: „Ide láb, ne tova, Balazokba ne szoha!” Meg volt oláh faluval is változat.

De ott van egy másik helynév, Jukoszfala, ez falunév. Senki sem mond semmit róla. Az volt a falu neve, amit a legendában Berendestnek mondanak. De nem lehetett Berendest, Berendestben románok voltak, itt pedig székelyek laktak. Legjobb bizonyíték a nyelvjárás. Nekem hiába mondják, Berendfalva, a nyelvjárásban nincs ilyesmi; van Dumafala, Tamásfalva, Dsudafala, Kickófala, de az Berendist, nem Berendfalva. Nem lehet, hogy magyarok laktak volna ott, és nem maradt volna meg a nevük. Jukoszfala azt tükrözi, hogy ez a név Berendest birtokon, Berendest faluhelyen volt. Petrás szerint még a 19. század második felében sem házasodtak a székelyek a csángókkal, pedig katolikusok voltak, azt a nyelvet beszélték. Mindig elkülönítve beszéltek a székelyekről és a magyarokról.

– *Hogyan emlékszik a tanár úr Lakatos Demeterre?*

– Ismertem, emlékszem ott halt meg az iskola előtt a szemem láttára. Minden embernek megvannak a gyenge pontjai, általában szegénységben élt, de mintha kereste volna ezt. Mindig nagy lábon kezelte a dolgokat, de küszködött a szegénységgel. Rendes munkás volt, vonattal jártak Románba az emberek, mindig tudta, hol van ő, mert körülötte legalább tizen összegyűltek, ahogy jöttek az ösvényen az állomásra. Mint a költőnek, megvan a maga szabadsága. Románul is írt, magyarul is.

Üldözték őt is eleget. De megtudtam, hogy ő cuzist volt, bekapcsolódott A. C. Cuza¹⁹ mozgalmába, melyből lett később a legionar mozgalom. Nacionalisták voltak. Írt a lapjukba is. Arra emlékszem, hogy mikor gyűlést akartak Szabófalván, és a kommunisták vezettek, senki sem akart

menni. Mondták, jön Lakatos Demeter, s akkor ment a világ, vicceket mondott, hogy kacagjon az ember.

– *A könyvei, írásai merre vannak?*

– Járt egy néprajzos Szabófalván, talán Debrecenből, s Lakatosnak volt egy írógépe, egy régi, vékony papírokra írt, egyszerre 7-8 példányban is látszódott. Rakásban voltak, ez összeszedte, nem érdekelte különösebben, de nem dobta el, tudta, hova vigye. 10-15 év múlva észrevették, hogy a budapesti nemzeti könyvtárban ott figurálnak az iratai, kiszedték, s abból adták ki a kétkötetes könyvet.

– *A többi irataival mi lett? Volt családja?*

– Igen, két gyermeke volt, a lánya volt a nagyobbik, férjhez ment valahová Szeben környékére, mert onnan volt az édesanyja is. A fia Ónfalván élt, de már eltemették. Miután meghalt az apjuk, a házecskát eladták. A Piatra Neamț-i kultúrházban dolgozott egy ember, szekérre felrakott mindent, amit talált a házban, könyveket, iratokat, kivitte a primáriára, onnan Piatrára. Megvan a levéltárban, oda leadta. Várom, hogy ezek az ügyesebb fiatalok kezdeményezzenek valamit, mert ha én megyek valahova, nekem nem mindig nyitnak ajtót. Jó lenne, ha valaki azokat is megnézné, hátha van még valami, ami nincs kiadva. Ezek lehetnek az utolsó papírjai.

– *A tanár úr gyerekei közül él-e valamelyik Szabófalván?*

– Sajnos nem, a lányunk annak idején évfolyamelsőként végezte el a gyógyszerészeti egyetemet Iași-ban, Bukarestben él családjával, a férje szintén innen származik, Perkának hívják. A fiunk a városban végezte a középiskolát, kémia szakra készült, de épp akkoriban járt nálunk Eröss Péter, s felbízta, hogy menjen Magyarországra egyetemre. Nem tudott magyarul, csak néhány szót, de nem lehetett lebeszélni róla, elhatározta, hogy kimegy és ott fog tanulni. Végül Debrecenben a fogorvosin végzett, megnősült, felesége orvosnő, ott dolgoznak mindketten. Három unokánk van, kettő Bukarestben, egy Debrecenben. Nyáron sokat vannak nálunk, nagyon szeretik itt a faluban.

– *2012-ben jelent meg a Rădăcini. Despre maghiarii din Moldova (ceangăii) [Gyökerek. A moldvai magyarokról*

(csángók)] *című könyve magánkiadásban. Mikor fogott hozzá a kiadvány szerkesztéséhez és mi volt a célja?*

– A könyvet én úgy gondoltam, hogy először is Szabófalváról, a csángókról szóljon, hogy rakásban legyen meg benne hivatalos dokumentumtól folklórig, minden. Közben beteg lettem, s féltem, hogy amit összegyűjtöttem, el fog veszni, el fog tűnni. Nincs minden gyűjtésem benne, nem fért bele, de mit nagyon nem akartam elveszíteni, az benne van. A könyv első felében vannak a hivatalos dokumentumok, a források. Ezek nem hazudnak: Diodat 1641-ből, Bandinus 1646-ból, Cantemir, Zöld Péter, az 1831-es felkelés dokumentumai, még sok más szerepel benne. Wichmann a feleségével járt nálunk, aki valami híres Hermann tudós volt a lánya, szépen írja le a szabófalvi szokásokat, babonákat s a menekezőket. De inkább tetszik nekem az a leírás annál a töröknél, aki szintén járt nálunk, Seffket, valamikor a '30-as években.²⁰ Eszembe jutott az a dolog, amit mindenki elfelejtett: a borivás. A vőlegény három vasárnap megy az apósához borral. Asztalt terítenek, isznak, beszélgetnek. Nagyon érdekes módon fogalmaznak, a vőlegény és az apósa között folyik egy beszélgetés furcsa módon, mintha filozófiai értekezés lenne. S ezek a mondások be tudják bizonyítani, hogy érett-e már valaki a nősülésre, meg lehet-e házasítani. Eszembe jutott, hogy én is valamikor hallottam, sajnálom, hogy akkor sok minden nem jegyeztem fel. A második fejezetben Csángóország néhány nagy személyiségét mutatom be, majd folklórgyűjtéseket közlök magyar és román nyelven. Nagy hasznát vehetné a csángó szövetség, mert nem csak Szabófalváról, hanem általában a csángókról is szól.

– *Tervezi, hogy a többi felgyűjtött anyagát is megjelenteti?*

– Igen, gondolok arra, hogy csak Szabófalváról írjak, benne legyen a folklór is, a hivatalos dokumentumok is, de csak Szabófalváról. Vennék át a *Gyökerekből* is persze, de csak a falura vonatkozó adatokat. Rendesen meg akarom csinálni, kiadónál kiadni, mert akkor nem volt sok pénzem rá. Színes fényképekkel, rajzokkal. De nehezen haladok. Azt akarom, hogy elsősorban a falunak írjam, úgy, hogy az egyszerű ember is tudja elolvasni és értse meg. S a fiataloknak, akik érdeklődnek gyökereik iránt. Vannak egy páran. Az egyik ügyvéd, aki megtanulta a nyelvet újra, járt Zoli bácsihoz is annak idején, nagyon aktív. Megrendelte Wichmann könyvét Finnországból, nekem is rendelt egy példányt. Szép dolog ez. Volt olyan is, aki megkért engem, hogy tanítsam, Bukarestben végzett a filozófián. Meg akarja ismerni azt a nyelvet, amelyet beszéltek itt a faluban a szülei, az ősei. Vannak néhányan, s hátha majd többen is lesznek!

Sajnos, tényként kezeli mindenki, hogy ez a vidék már teljesen elrománosodott, és emiatt soha nem fog már Szabófalvába betörni a magyar nyelv. Sem Bukarest, sem Iași nem fog beleegyezni ebbe. Ez egy fontos központ, mert innen került ki az első püspök is, innen származik az egyházi vezetők többsége. Mit akarok én Gyulafehérvárral, a pápával magyarkodni? Soha nem lesznek itt magyarórák, semmilyen formában, sem iskolán kívül, sem belül. S ami

még szomorúbb, hogy Szabófalván már többé nem lesz magyar öntudat.

1. kezdtem
2. Adrian Cioroianu (Craiova, 1967) történész, egyetemi tanár a Bukaresti Egyetemen.
3. A halasfalvi ferences szemináriumot 1897-ben alapították. „Az állami támogatással, egyházi vezetés alatt működő katolikus iskolák célja a román nyelvű, helyi származású klérus és a hozzá közel álló elit kiképzése, valamint a román nyelvű egyházi valláskultúra kialakítása és terjesztése volt.” Lásd bővebben Iancu Laura: A népi és egyházas vallásosság ütközésének egyházpolitikai vonatkozásai a 20. század eleji Moldvában. *Ethnographia*, 2013. 124 (4). 511–531.
4. A szabófalviak így emlegetik az alig 10 km-re fekvő Románvásárt.
5. Az első ferences noviciátus házat 1926 augusztusában nyitották meg Szabófalván (16 fiatal öltözött be). A noviciátus 1948-ig működött, ekkor államosították az épületet is. Lásd bővebben: <http://ofmconv.ro/noviciatul-franciscan/>
6. Internátus, bentlakás
7. A sávinești-i kémiai kombinát 1957-ben épült, néhány év alatt óriásvállalattá nőtte ki magát, közel 20 000 embernek biztosított munkahelyet.
8. csoportvezető
9. Kallós Zoltán vallomása szerint: „Amikor bevonultam katonának 1948-ban, akkor választani lehetett Roman, Suceava vagy Huși között. Persze, hogy Romant választottam, tudtam, hogy ott vannak a csángók. (...) Szerencsémre a hadtesthez kerültem, ahol törzskönyvekkel dolgoztunk. Kifogtam egy olyan periódust, amikor a katonai könyveket terepen láttamozták, s vagy egy hónapig jártuk Roman megyét, s nagyon sok kapcsolat született.” <https://liget.ro/arcel/sosem-a-ladaknak-gyujtott-a-nemzet-muvesze>
10. Romulus Guga (Nagyvárad, 1939 – Marosvásárhely, 1983), költő, író, dramaturg, műfordító. Jurek Becker, Günter Grass, Willi Meinck művei mellett román nyelvre fordította Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című művét 1972-ben (*Un leagăn pe cer*).
11. találók
12. „Azt hiszem, hogy a második évfolyam voltunk, ahonnan a Keleti-Kárpátokon túra is neveztek ki. Volt még két kollégám, akik ugyancsak Moldvába kerültek, de ők moldvaiak is voltak, szabófalviak, hazajöttek.” Lásd bővebben: „Nem sikerült minden úgy, ahogy elképzeltük...” László Attila régésszel Daczó Katalin beszélget. In *Accademia Transylvanica. Beszélgetések erdélyi tudósokkal*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2007. 483–495.
13. Lakó Elemér (Kolozs, 1929 – Kovászna, 1986) erdélyi magyar nyelvész, művelődéstörténész. Nyelvészpályáját az egyetemen kezdte. Már lektor, amikor 1958-ban az 1956-os forradalommal való rokonszenvezése ürügyén börtönbe vetették, s 15 évre ítélték. Szabadulása után (1964–68) a kolozsvári Napochim vállalatnál tisztviselő, majd haláláig főkönyvtáros az Akadémiai Könyvtárban.
14. apósom
15. Puskás Lajos (Gyergyóalfalu, 1901 – Kolozsvár, 1982) tanár, cserkészvezető, pedagógiai író, szociálpolitikus, társadalmi szervező. 1947 májusában letartóztatták. Szabadulását követően nem kapta vissza kolozsvári tanári állását. 1959-ben letartóztatták két felnőtt fiát, az 1956-os eseményekkel kapcsolatos rendszerellenes tevékenység vádjával. Nyugdíjas éveiben belefogott a csángókra vonatkozó dokumentumok gyűjtésébe. A moldvai magyarok számára segélyakciót is indított. Domokos Pál Péterrel és más néprajzosokkal hat alkalommal ment a csángók közé hangfelvételeket, fényképeket gyűjteni.
16. gyűjteni
17. Alexandru Drăghici (Tisău, 1913 – Budapest, 1993) volt belügyminiszter, a Szekuritáté főnöke 1952–57 között.
18. kártya: faedény
19. Alexandru C. Cuza (Iași, 1857 – Szeben, 1947) egyetemi tanár, szélsőséges antiszemita nézetekkel. 1923-ban létrehozott egy ifjúsági szervezetet, a Liga Apărării Naționale Creștine-t (Nemzeti Keresztény Védelmi Liga), amely a későbbi Legionárius Mozgalom és a Mihály Arkangyal Légiója elődeinek is tekinthető.
20. Széffedin Seffket bey (Kolozsvár, 1913 – Bejrút, 1967) költő, író, újságíró, filmrendező. A két világháború között Kolozsvárott élt és tevékenykedett: a Kolozsvári Magyar Színház állandó munkatársa, a romániai magyar közművelődési élet ismert újságírója. Nevét 1945 előtt a Kalotaszegi Madonna című nagy sikerű filmje tette ismertté.

Szabófalvi, újfalusi, ploszkucényi helyek, arcok. Úti jegyzetek

Ha nem az alig egy tucatnyi archaikus imádság és a hozzá kapcsolódó középkori világkép rejtelmek kapcsán írunk Szabófalváról, vagy ha nem kimondottan a nyelvváltás mértékét, a lassan elvesző nyelvjárássziget kilátásait elemezzük ebben a nagyközségben, akkor mi lesz az, ami a kérdéseinket egybefogja, ami a válaszoknak, benyomásoknak, tapasztalatainknak keretét ad? A Bandinus óta sokak által végigjárt felfedező- és gyűjtőutak nyomába eredve, mi lehet rövid látogatásunk célja ebben a 2019-es esztendőben? Mit kezdünk azzal az állapottal, ami fogad minket, azon túl, hogy rögzítjük? Mit láthatunk abból, ami van, amikor egyrészt Szabófalva első pillantásra sem egy átlátható falu, másrészt a nyugati országokban kiköltözött fiatal nemzedékek itt is felépítettek a közösségi médiában egy saját világot, ahová nincs bejárásunk? Az északi csángók szókapcsolat jelen esetben milyen valóságot fed? Továbbá Szabófalva kirajzásairól beszélve mit is kell számba venni? Tudjuk-e legalább megközelítőleg számszerűsíteni ezt a folyamatot?

Ezen morfondírozok, miközben Mirk Szidivel és Bodor Zsolttal Románvásár felé közeledünk a Szeret jobb partján végigfutó országúton. Secuieni Noi (Újszékelyek) falun robogunk keresztül, és újra felmerül bennem az a kézenfekvő kérdés, hogy kik is ezek a székelyek alig 11 kilométerre Románvásár alatt, akikről az új falu és a régebbi, Secuieni (Székely) nevüket kapták. Egyáltalán róluk van-e szó, vagy a történelem során Moldvában gyakran megeső névcserék fura fintonásával van dolgunk. A község honlapján, a település ismertetőjében olvasom később, hogy 1448. július 27-én Péter vajda kamarásának, Ion Porcunak 24 falut ajándékoz hűségese szolgálataért, és az adományozást rögzítő okmány fel is sorolja ezeket. Itt bukkan fel először a falunév Sacuieni alakban, együtt olyanokkal, mint Porcești, Sărbi, Ruși, Aramești, Bîrjoveni, Cuciulătești, Siliștea, Mîrcești, Climești, stb. Nem nehéz észrevenni, hogy az egyébként szomszédos falvak, neveik alapján, többnyelvű közösségekről adnak hírt. Annál is inkább, mert a szintén szomszédos Moldoveni falu már azt jelzi, hogy ott a többitől eltérően moldovánok, vagyis románok telepedtek meg. A Bîrjoveni falunév pedig egy másik rejtély ebben a felsorolásban, akárcsak a Csíksomlyó-közi Borzsova település nevének az eredete. Az oklevélben rögzített névalak, a Sacuieni eszembe juttatta az 1829-ben felszámolt havasalföldi Säcuieni, másképpen Secuieni vagy Saac megye névalakját is. Utána kellene nézni ennek alaposabban, mert ez így csak spekuláció, még ha látszatra tetszetős is.

Perka Mihály tanár úr izléselesen megépített családi háza teraszán ülünk Szabófalva déli részén. Kedves felesége, Margit

frissen sült pizzával, süteménnyel és kávéval kedveskedik, mialatt mi belelendülünk a beszélgetésbe, aztán ő is odaül közénk. A tanár úr lelkesen és színesen mesél. Előttünk bomlik ki egy életút, rajzolódik ki egy szakmai pálya, amelynek a kezdő- és nyugvópontja egymásba ér. Szabófalva, Románvásár, Kolozsvár, Szabófalva a bejárt út viszonyítási pontjai, és mindezek origójában a Kallós Zoltánnal való találkozás, ami meghatározza egész élete alakulását. Úgy gondolom, hogy egyrészt a családi indíttatás és identitás-formálódás, a 20. század során a szülőfaluban bekövetkezett gyökeres nyelvi-kulturális-magatartásbeli átalakulások, a moldvai politikai-vallási-kulturális és gazdasági realitás az egyik, és az Erdélyből kiinduló és Kallós Zoltán Moldvához kapcsolódó munkásságán át utat találó, elsősorban néprajzi karakterű érdeklődés a másik olyan felfüggesztési pont, amelyek viszonyában és egymástól való távolságában Perka Mihály tanár úr életútját elhelyezhetjük. A harmadik felfüggesztési pont Kolozsvár lenne, pontosabban az ott elsajátított szakmai éthosz, ami tartást, erőt adott az alkotói pályának. Ez az a három csomópont, aminek összefüggéseit, bonyolult kapcsolódási pontjait, belső feszültségeit kellene minél jobban megértenünk ahhoz, hogy közelebb kerüljünk Perka Mihály alakjához. Fontos lehetne az is, hogy ezt az összefüggérendszer próbáljuk meg nem erdélyi szemszögből megközelíteni. A beszélgetésben elhangzott történetek, feleségének, az egyébként biológia szakos tanárnőnek, Margitnak a történetei értelmiségi dilemmákról is szólnak, amelyek kontextusaikkal együtt nem éppen mondhatók tipikusnak a moldvai csángó kutatások témái között. A hasonló, igaz, eléggé ritka, moldvai életutak átfogó dokumentálása, vizsgálata és összevetése az erdélyi hasonló élethosszú és történelmi kontextusú életutakkal, tanulságos lehetne.

A beszélgetés során volt néhány olyan intenzív helyzet, amelyeknek érzelmi telítettsége magával ragadott. Az egyik ilyen Szászka Erdős Péter kihallgatásának a megidézése volt. A hírhedt szekuritátés legényekkel eltöltött órák után, miközben Perka Mihály kint várakozik, kitámolyog az elsősorban pszichésen megdolgozott falustárs, és még sokáig nem látja és nem hallja az előtte álló, őt kérdező Perkát. Azoknak a hosszú perceknek a fagyos rémületét láttam néhány pillanatra felvillanni a mesélő arcán. Lakatos Demeter halálának megidézése, akit saját szemével látott összeesni a szabófalvi iskola előtt, viszont az értelmetlen halál hideg szenvtelenségéről is szólt, és arról a figuráról, akinek számos kitérővel kísért életútjáról valójában nem sokat tudunk, és munkásságának értelemzése még várát

magára. A cuzista ligával való állítólagos kapcsolata egy alig érintett történet-szál, és aminek a Bákó környéki csángóságba való leágazásai már tényleg homályba vesznek. Amikor a '90-es évek elején átélte meghurcoltatásokat mesélik, amit a beindított magyarórák, valamint a sajátosan értelmezett népszámlálási kritériumok elleni tiltakozás miatt éltek át, amikor azt részletezik, hogyan maradtak teljesen magukra abban a nagy közösségben, a papok, a hivatalosságok, a iași-i püspökség nyomásgyakorló hatalmával szemben, amikor az ellenük tervezett merénylet részleteit beszélik, az bizony torokszorító és meghökkenítő is egyszerre. Az állampolgári státusra alapozó civil kurázi, sőt az elmúlt rendszer történéseinek felidézésekor a jogszerűségekre való folytonos hivatkozás érdekes módon egyféle védettséget, kapaszkodót jelentett a Perka házaspár számára. Egy olyan védettséget, amivel talán az erdélyi közösségek nem ilyen bizodalommal éltek, élnek. A magyar irodalmi nyelven, szabófalvi dialektusban és román nyelven elmesélt történet-szálak, a különböző regiszterváltások mögött egy kegyetlenül rideg valóság tapasztalata, és legfőképpen ismerete sejkik fel, az érzelmi reakciók és racionális döntések olyan rétegzettsége, nyelvi artikulációja, aminek a megértése hozhatja közelebb az utóbbi bő fél évszázad moldvai, Románvásár környéki csángó falvak valóságát.

Perka Mihály életútját az eddigi történet-szál munkásságának fő műve a 2012-ben, magánkiadásban megjelent *Rădăcini*, vagyis a *Gyökerek* kötet cím is meggyőzően összefoghatná. Ugyanis a moldvai magyarok kapcsán sokszor és sok módon megfogalmazott *mi lett volna, ha* kérdésre az egyik válasz maga ez az életút. Egy, a közössége köréből, egy meghatározóan magyar nyelvi környezetből kiemelkedő moldvai csángó, tehetséges fiú, erdélyi, kolozsvári magyar egyetemi, szellemi környezetben képezve magát visszatér, és szülőfalujában kamatoztatja tudását, felkészültségét, talpraesettségét. Az elért sikereket és az elszenvedett kudarokat nem biztos, hogy ott találjuk, ahol keressük. A fentebb emlegetett szakmai éthosz az, ami tanári, kutatói, művelődésszervezői, néprajzi gyűjtőmunkásságát támadhatatlanná teszi a iași-i, Piatra Neamți-i szakmai hatóságok, valamint a Bákó megyei és iași-i tanügyi káderek ismételt vizsgálódásai, vizsgáztatásai előtt. Ez a szakmai szigor és feddhetetlenség egyfelől védettség, másfelől mérce, ami pont, hogy saját narratívája, vagyis az északi csángómagyarok történetének minél pontosabb és adatoltabb leírását hitelesíti elsősorban a román közvélemény előtt. Ebből a szempontból Szászka Erdős Péterrel való szakmai vitája túlmutat lokális jellegén, és kihat a magyar szakirodalomra is. A szívós szabófalvi múltba benyúló gyökerekből nőtt ki Perka Mihály mellett Szászka Erdős Péter, Lakatos Demeter is. Ebből és ebben a kontextusban kellene megpróbálnunk ezeket az összetett, többnyelvű életműveket, személyiségeket, habitusokat megérteni, értelmezni.

A tét az egyik legrégebbi, kirajzásai révén Moldva-szerte számos települést létrehozó magyar közösség folytonosságának, értékteremtő létének a minél adatoltabb leírása és a jövő generációknak való felmutatása lenne. Ezt tette a *Gyökerek* kétnyelvű kötetében, ezt teszi a most készülő falumonográfiában. Perka

Mihály nemcsak pontos kutató, hanem lelkiismeretes és érzékeny tanár is, aki tudja, hogy a mindenkori hatalom jelszavakkal operál, ami mögött mindig önös érdek rejtőzik, míg a gyökerek azok, amelyek a közösség érdekeit hordozzák, hisz léte kötődik hozzá. Természetesen a székelyek is szóba kerülnek, mert két-három évszázados történeti adat, érdekes módon, székely vidéknek nevezi ezt a területet. Erre a témára rátérve a tanár úr láthatóan felvillanyozódik, hiszen a Románvásár környéki magyar falvak konkrét helyének beazonosítása, lakosságának az eredete, az Erdély irányából és irányába történő népmozgások követése valóságos nyomozói munkát igényel. Viszont az oklevelek adatai nélkül a spekulációk, még ha tetszetősek is, végső soron csak kárunkra vannak. A levéltári kutatások mellett a népi emlékezet, illetve a helynevek szolgáltatnak becses adatokat. Ezért pótolhatatlan veszteség azoknak a falvaknak a magyar helynévanyaga, népi emlékezete, ahol már nincs, aki ezeket magyarul elősorolja. Talán a jási néprajzosok gyűjtéseiben fennmaradtak.

A több órás beszélgetést a Perka Mihály tanár úr gazdag gyűjteményét őrző néprajzi múzeumában, a szabófalviak 1831-es felkelésének emlékművénél és a temetőben tett látogatás, hosszú séta egészíti ki. A beszélgetés alatt felvázolt életutat ez a séta számos aprósággal, részlettel gazdagította. Végül Margit asszony jogos aggodása hazairányítja a tanár úr lépteit, aki még felhívja a figyelmünket az utcácskája elején álló keresztre, ami a csumások, vagyis a pestisben szenvedők keresztje, és ami eredetileg beljebb volt, a házak között. Meglehet, hogy az ott megtelepedett betegek valamikori helyét jelölte. Aztán röviden vázolja, hol kell keressük a régi templom helyét, hol pillanthatjuk meg azt a bizonyos három vaskeresztet. A Berendest és Berindest helynév írásmódja között nüansznyi különbség egész narratívákat dönthet el, úgyhogy jó lesz ezzel óvatosan bánni – figyelmeztet még egyszer, aztán búcsúzik, mi pedig indulunk, hogy megkeressük a képekről jól ismert templomromot, hogy aztán késő délután már Újfaluba, vagyis Traianba nézzünk be.

Ahogy átkelünk a Moldva folyó mentén északra futó országúton és a vasúti síneken, az út egyből lejtteni kezd Izvoarele, Perka tanár úr szóhasználatában Kicsidumafalva felé, mi pedig

tanácstalanul keressük azt a jobb felé leágazó mezei utat, amit a tanár úr is említett. A biztonság kedvéért kiszállok az autóból, és egy biciklivel éppen arra haladó középkorú asszonyt szólítok meg. Készségesen igazít útba, és búcsúzóul megjegyzi, hogy ha van időnk, akkor nézzük meg a kicsit lejjebb található forrást is, ami szent hely. Ki nem hagynánk, ha már itt van, döntünk, és valóban nagyon közel, a domb lábánál egy roppant érdekes helyre lelünk. Az út mellett egy nagyon bő vízű csörgő, mellette poharak. Meg is kóstolom a vizét, ami édeskés, jó ízű. Mögötte egy elég nagy kiterjedésű park található, amiben egy nagyméretű, újabb építésű miséző hely, egy régebbi keresztút, kápolna, és egy kis tavacskát találunk, és persze árkokban futó vizet. A mesterséges, valamikor igényesen kialakított tavacskában Keresztelő Szent János nagyméretű, egész alakos szobra a kinyújtott kezéből kifolyó vízzel kereszteli az előtte térdepelő, szintén egész alakos Krisztus-szobrot. Az elszórt kevés felirat alapján valamikor a '40-es években építhették ki ezt az összességében kissé furának ható helyet, amit aztán az elmúlt évtizedben bővíthettek tovább. Mi volt itt azelőtt, miért lett szent ez a hely, mi ennek a kétségtelenül nagyon bővizű forrásnak, forrásoknak a története – kérdezzük, de a választ a következő lapszámra hagyjuk, amikor a Szabófalva környéki falvakat keressük fel. A park mellett egy újabban kiképzett nagyméretű betonmedencében egy tucatnyi szőnyegmosásra használható betonasztal jelzi a profán, gyakorlatias gondolkodás jelenlétét is.

Elindulunk vissza eredeti célunkhoz, a valamikori templom helyét megkeresni. Amit, ha nem jelez a három vaskereszt a nagy fűben, burjánok között, talán meg sem találunk. Egy jó fél méter széles betoncsík mutatja a valamikori templom alaprajzát, ami inkább kápolna méretű. Nem messze tőle mezei út, jókora kukoricás, mögötte pedig, kicsit távolabb, a Szeret partján Adjudeni, vagyis Dzsidaifalva házai és impozáns temploma látszik. Ha itt régen templom és település volt, akkor annak nyoma is kell legyen. Nem is tévedek, a föld tele cserépdarabokkal, találmra felszedek két marokra valót, aztán indulunk is, előbb ki az országút mellett hagyott kocsihoz, aztán Újfaluba. A cserépdarabokat itthon átmosom, mosás közben találok közöttük egy darabot, ami talán egy kancsó vagy tál lábának a része lehetett,

és ami, ahogy a kezemben forgatom, váratlanul két ujjam közé simul, ujjaim követik a valamikori korongos ujjainak helyét, nyomását, szinte érzem formázó kezének a súlyát.

Késő délután lesz, mire Újfaluba érünk, leparkolunk, és a templom felé indulunk. Mise ideje van, biztos találunk ott idősebb embert, asszonyt, akitől útbaigazítást kérhetünk, hol keressük azt, aki magyarul is ért, beszél. A templomban épp az olvasót mondják, a meghitt hangulatban több tucat idős ember imádkozik, kicsit megállunk, aztán kimegyünk szétnézni. Akikkel szóba elegyedünk, szabadkoznak, hogy értik, amit magyarul kérdezzük, de nem tudnak felelni. Bizonygatják, hogy vannak, akik tudnak, idősek, várjuk meg a mise végét, és akkor beszélhetünk velük. Későre jár, még haza kell érnünk, ezért másnapra hagyjuk a keresést, és hazaindulunk Kalagorba.

Tánczos Vilmos két alkalommal, 1994 és 1996, valamint 2008 és 2010 között mérte fel módszeresen mindazokat a moldvai csángó településeket és közösségeket, ahol valamilyen szinten még beszéltek a magyar tájnyelv helyi változatát. Korfák szerinti lebontásban vizsgálta meg, hogy egy közösségen belül hányan beszélnek anyanyelvi szinten, hányan második nyelvként, hány főnek passzív és hánynak nincs egyáltalán magyar nyelvi ismerete. A két felmérés számsoraiból összeállított statisztika alapján világosan kirajzolódott egy romló tendencia. Az a korosztály, amelyik anyanyelvi szinten tudja és beszél is a magyart, egyre öregszi és egyre gyorsuló ütemben fogyatkozik. Szabófalván, Újfaluban, és később Ploszkucényben tett látogatásunk alatt két fontos dolog vált világossá. Az egyik, hogy Tánczos tanár úr kategorizációja gyakorlatunkban is jól működött, biztos fogódzónk volt, általa jól megragadhatóvá és értelmezhetővé vált egy-egy helyzet. A másik, hogy az utolsó felmérés óta eltelt évtizedben tapasztalatunk alapján drasztikusan lecsökkent azoknak a száma, akik anyanyelvi szinten vagy második nyelvként használják a magyart. Mindezeket figyelembe véve, egy évtized teltével, sürgetőnek látom egy újabb felmérés elkészítését. Egy újabb adatsor alapján már pontosabban látnánk a folyamat dinamikáját és az esetleges kis-régiós eltéréseket is.

Másnap reggel a szabófalvi temetőben kezdjük látogatásunk. A falu méreteihez igazodó sírkertben ugyan tegnap is jártunk, de akkor csak Lakatos Demeter sírját kerestük meg. A főbejáratától induló járdák mellett gondozott, új kialakítású parcellák nyílnak, azonban mikor a régi részre merészkedünk be, akkor látjuk, tapasztaljuk, hogy egyre elvadultabb, egyre sűrűbb a fű és a szabadon tenyésző különböző virágcsoportosulások szőnyege. Pedig megéri elkalandozni, mert a fejfák nagyon sok érdekes dologról mesélnek. Lassan felsejlik, hogy van egy rendszer a különböző nevek, nemzetségek elhelyezkedésében. Egy alaposabb „eltévedés” alatt is nagyon sok érdekes adatot lehet gyűjteni a nemzetségnevek írásmódjának alakulásáról, gyakoriságáról, a magyar ragadványnevek használatáról vagy akár a névanyag időbeli változásairól. Kiderült, hogy hová temették a kisbabákat, és az is, hogy hol van a faluban szolgáló papok sírkertje. Ebben a sírkertben találjuk meg a talán ismerősen csengő Kárpáti Grácián János, román változatban Grațian

Carpati Săsăreanu (1853–1919) síremlékét is. Alaposan elázik a cipőnk és a nadrágunk szára a harmatos fűben, ezért egy kis szárítkozás után kocsiba ülünk és elindulunk megkeresni azt a családot, akinél évekkkel ezelőtt már jártam. Eltévesztjük az utcát, de nem fordulunk meg, hanem maradunk ott, döntjük el hirtelen, és leparkolunk.

Nem messze tőlünk három idősebb asszony beszélget, akik közül egyik, amikor feléjük indulunk, gyorsan belép egy rácsos kapu mögé, a másik kettő pedig elindul szembe velünk. A két asszony közül az egyik kimondottan beszédesnek bizonyul, és egy-két tapogatózó, románul elhangzó mondat után magyarul folytatjuk. Lujzikalagor, valamint a pápalátogatás után már ismerősen csengő Csíksomlyó neve oldja a tétovaságot, és kérdéseinkre már szívesen válaszolgat, sőt a társa is belebelekapszolódik. Mondja, hogy még vannak, akik beszélnek magyarul itt ebben az utcában. Például az is, aki az előbb besíült a kapu mögé. Aztán kiderül, hogy Császár Veta, az egyik nagyhírű adatközlő itt lakott nem messze, az utca elején, sajnos nemrég meghalt, de biztatna, hogy keressük meg a férjét, mert otthon találjuk. Sőt, nem messze, az egyik utcácskában lakik egy asszony, aki szó, járjuk meg őt is, ő is szívesen fogad. Majd köszön, és egy közeli kapu mögött el is tűnik, míg a társa tovább megy biciklijét tolva.

A szövő asszony udvarában többször kellett rikojtazzak, amíg előkerült valahonnan a kertből. Kíváncsi, kicsit szigorú, kicsit viccelődő tekintettel néz ránk, kérdezi, hogy kik vagyunk, jó emberek vagy rosszak, és hogy mi járatban nála. A szomszéd-asszony igazított hozzá, feleljük, mert érdekelne, hogy miket szó, ha megmutatná, megnéznénk néhány ruhadarabot. Nem akarunk vásárolni, inkább látni szeretnénk, felfedezni. Mondom románul is, magyarul is, vagyis csángósan, kalagoriasan, kicsit tétova válaszaiban, és jelzi is, hogy nagyjából érti, amit mondok, de felelni csak románul tud. Ez így marad egész végig, bár aztán, ahogy ládjából egyre több régi és új viseletdarabot vesz ki, úgy kerülnek elő a hozzájuk kapcsolódó régi szavak is. Valóban sok mindent szó és varr, mutatja is rendre, teríti

ki, hogy nézzük, álmélkodjunk, mert tényleg szép dolgok, ingek, katrincák, régiesek, újabb módúak. A házban, mint egy elfoglalt, sok dologgal bajlódó asszony házában, olyan-amilyen, szabadkozik, de valahogy nagyon otthonos minden, nincs semmi, ami zavarjon. Mutat, magyaráz, szinte egy évszázadot átfog a minták, hímek története, ez is egyféle múzeum, élő, még alakuló. Legutóbb a tévé egyik népzenei adásából lesett el valamit, de Vráncsából is érkezett egy mintadarab. Szívesen térnénk vissza, búcsúzunk, szívesen fogad, mondja, de még a kapuban is tovább szőjük a beszédet. Ekkor meséli el, hogy ő ott született abban a helyben, ami a falu széle volt, és amit akkor még a fal határolt. A falon túl pedig a lökösfalviak házai álltak, akik többnyire románul tudtak, románul beszéltek. Ezért tanították románul is a szülei, még ha egymás között magyarul is beszéltek. Aztán lassan-lassan, főleg miután férjhez ment, egyre inkább románul beszélt, így szokta meg.

Visszatérve az útra elindulunk megkeresni a néhai Császár Veta házát, idős férjét, közben még próbálkozunk szóba elegyedni egy nénivel, de riadtan, zavarodottan és nagyon szűkszavúan válaszolgat. Az utca végében ugyan elvétjük a kaput, de a gazda és a felesége kedvesen igazítanak útba, a tőszomszédba kell mennünk, de az megcsik, hogy vét az ember. A mezőről jöttek, gazdálkodnak, nem is tartjuk fenn, mondjuk, pedig toldottam volna még a szót, mert szépen, folyékonyan beszélnek, bár kevésbé selypítve, mint várnám. Az öregember haragosan mordul ránk, nem akar semmit venni, és semmit eladni, kis idő kell, míg megértetjük, hogy a néhai feleségéről jöttünk kérdezni, és persze róla is. Egy idő után már mosolyog, mesél, behívna, de mint az öregeknél, olyan nála, pedig volna mit mutasson, ő is és az édesapja is asztalos volt, a régi szerszámjai pedig még megvannak. Mesél a feleségéről, aki nagy mulató és mulattató volt, édesapjáról, a gyerekeiről, régi búcsúkról, Ploszkocényről, ahová napokig lementek a falu búcsúja alkalmával. Ígérem, hogy még visszatérek, vár, mondja, integet, ahogy távozdunk. Most mi vagyunk zavarban, mert az, ahogyan beszélt,

az egészen más volt, mint amit eddig hallottunk, az essz és a dzsé hangok, a különleges szó- és mondatfűzés valami egészen egyedivé állt össze, és nagyon hasonlított ahhoz, amit tegnap Perka Margittól hallottunk. Valami itt is történt vagy történik a nyelvvel, állapítjuk meg, mert van egy nagyon régies zengésű és van egy mondhatni cizelláltabb változat is, de ennél tovább most nem jutunk.

Szabófalvának a 2011-es népszámlálás adatai szerint 9901 lakosa van. Négy parókia, 9 pap fogja össze a falu római katolikus híveit. A Szent Mihály, a Munkás Szent József, a Rózsafüzér Királynéja és a Szent Kereszt Felmagasztalása patronátusát bíró templomokhoz tartozó hívek száma a legutóbbi egyházi kimutatás szerint 7663. Legrégibbi temploma az 1898-ban felszentelt Szent Mihály, aminek impozáns orgonáját maga I. Károly román király ajándékozta a falunak. A legújabb, a Szűz Mária tiszteletére 2016-ban felszentelt igen-igen nagyméretű templom. Az 1948-as államosítás előtt ferences noviciátus, vagyis újoncképző, egyházi nyomda, lapkiadó működött a faluban. Megjegyzem, hogy hasonló struktúrát, intézményeket abban az időben a déli tömb reprezentatív falujának számító Lujzikalagorban hoztak létre.

Az új templom hatalmas udvara, hatalmas belső tere, a homlokzat hatalmas Szűz Mária szobra, keleties hangulatú hatalmas oltármozaikja vegyes érzéseket kelt bennünk, szét-nézünk, de indulunk is tovább, és lemegyünk a Moldova folyó melletti kis faluba, Kelgyestre. Az új templom hatalmas udvara, belső tere, az oltár nagy felületű mozaikja már ismerős, és nagyon friss érzéseket hív elő, ám most ezúttal sem győz meg. A temetőben nézünk körül, egyfajta előtanulmány, no meg a Hájzi nemzetséget keresem, akinek egyik ága a múlt század elején ide származott le Kalagorba, és diákot, apácát adva a falunak sikeresen illeszkedett be a közösségbe.

Délután a tegnapi, újfalvi fonalat vesszük fel. Miután leparokolunk, úgy döntünk, hogy előbb az út bal oldalán lévő katolikus templom környékét járjuk meg, aztán visszafelé a jobb oldalit. Előbb egy biciklis asszonnal kezdünk el beszélgetni. A Szereten túli Rotunda faluból jött ide férjhez, magyarul nem tud, nem is ért, de annál készségesebb, és megszólítja nekünk Krisztinát, akinek udvarában végül kikötünk. Krisztina kíváncsi tekintetű, sudár, 7. osztályos lányával előveszi az összes szöttesét, viseletét, amikről nem titkolt büszkeséggel meséli, hogy kitől kapta, kitől örökölte, és melyek azok, amiket ő szőtt. Magyarul nem beszél, nem is adja jelét, hogy értené, amit beszélünk, amit kérdezzünk. Viszont roppant lelkesen mesél ezekről a kincsekről, életéről, ünnepeikről. Eltelve ettől a sok széptől búcsút veszünk tőlük, és lassan ide is, oda is beköszönve még egyszer végigmegyünk a hosszú utcán. Mindenki tovább és tovább igazít, többek között Krisztina édesanyjához is, mert a következő, sarkon túli házban lakik az, akivel szóba tudnánk állni, de aki épp nincs itthon, vagy már nem tartózkodik itt. Sodródunk a melegben, és átmegyünk az országút túlsó oldalával párhuzamosan végigfutó utcára. Egy kisboltban vizet kérünk és tanácsot a fiatal asszonykától, aki kedvesen a szemközti kapuhoz irányít. Aztán itt is kézről kézre adnak, kapuról kapura járunk. Kevés szavú öreganyókkal beszélgetünk, és már-már feladjuk, amikor a kapuján szőnyeget mosó középkorú asszonyka egyszer csak azt meséli, hogy van egy néni nem messze, feljebb a sarkon, aki vele magyarul szokott beszélni, és amit ő teljesen megért, még ha válaszolni nem is válaszol neki. Ekkor pillantja meg az unokát, aki, mint utóbb kiderült, a boltba biciklizett, és szólítja meg, hogy vigyen vissza nagymamájához. Hirtelen már az újfalvi, traiani iskolai életről beszélgetünk, és már ott is vagyunk a kapuban, ahol megállva kirikojtom a nénit.

Az 1864-es földreform után néhány szabófalvi család kiköltözik az országút mellé és létrejön Újfalu, hivatalos nevén Traian. Mivel a kőparcellázott telkekre nem akad elég vevő a faluból, ezért ortodox családoknak adják el. Első katolikus templomát 1911 és 1920 között építik fel, ami a 2. világháborúban megsérül, kijavítják, de újra kell építeni. A második templomot az első helyén emelik, és 2015-ben szentelik fel. Búcsúja Szent Pál és Péter ünnepe. 1968-tól önálló parókia, addig Szabófalva filiája. A 2011-es népszámlálás adatai szerint 1179 lakosa van

a falunak. A legutóbbi egyházi összeírás 961 római katolikus lelket számolt össze.

A faluban jártunkban-keltünkben találkoztunk rotundai, korháni, szabófalvi és persze újfalvi születésű asszonyokkal, akiket sok mindenről kérdezzük, mert sok mindenre vagyunk kíváncsiak, de utunk végén találtunk rá arra, aki válaszolt is, aki mesélt guzsalyasokról, Ploszkucényről, búcsúkról, életről, két férje haláláról, szüleiről, édesapjáról, akitől egy imádságot is tanult, de ami csak töredékekben jut eszébe, és aki a végén még kacag is, finoman tréfálkozik velünk, és ezért mi nagyon hálásak vagyunk. Még egyszer felbukkan az unoka, akire miközben újra elindul a boltba, a nagymama rászól tréfálkozva, hogy jó lenne megtanulnia magyarul is, de aki kamaszos daczból, kedvesen, de visszafelel, persze, még azt kellene! Tanítgatom, mondja, de nem fog rajtuk semmi, inkább kacagnak ezen a furcsa nyelven. Látja, maguk is kikacagnak. Tiltakozunk, pedig lehet, csak ugratott.

Késő délután lett, Románvásárban megpihenünk egy pizza mellett, körüljárjuk az 1615-ben épített Fehér templomot, és hazaindulunk Kalagorba, Szidiék pedig Csikszeredába.

A két faluból álló Ploszkucény község lakossága a 2011-es népszámlálás szerint 3114 fő. Az egyházi statisztika 1709 római katolikus tart nyilván. Első templomát 1828-ban építik fából, a másodikat, a ma is állót 1927-ben szentelik fel. Búcsúja a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe. 1899-ben egy évig önálló parókia, majd 1953-ig Foksány filiája. Ezen évben visszakapja önállóságát, és hozzácsatolják 1991-ig Adzsudot mint filiát. Lakóit Szabófalváról és Gyerejestről telepíthették ide a 19. század közepén, így szól a krónika. Egy másik forrás egy pár évtizeddel előbbre teszi a magyarok itteni megjelenését, ezek szerint 1820-ban, a bojár Valényből hívja őket a birtokára. A valényi magyarokról viszont Jerney azt állítja, hogy szintén

Szabófalváról kerültek délebbre. Ezek szerint Ploszkucény másodlagos szálláshelye lehetett ennek a közösségnek. Mindkét változatban közös az, hogy mindenképp Szabófalva az egyik, ha nem is kizárólagos kibocsátó település.

A volt községközpontban, Homocean stoppolunk a húgommal, aki most az ügyeletes fotós. A falu alsó, cigányok által lakott részében ülünk egy kapu előtt. Nem messze tőlünk temetés van, látjuk, ahogy kocsival leviszik a pópát. Lassan gyűlnek az emberek is. Egyik mellékutcából többen sirülnek ki, egy idősebb, bajuszos férfi megszólít, láttuk elvinni a holtat? Akár el is mehetnénk a szertartásra, mondom, mintha nem is lennénk idegenek. Aki később felvesz, ploszkucényi férfi, kérdi, mi járatban a faluban. Helynevekről, régi szokásokról szeretnék beszélni öregekkel, és magyarul, mondom. Hümmög, ő is tud magyarul, még vannak, akik tudnak, de igazából nem is tudja, hogy kihez irányíthatna. A nagybátyja tavaly halt meg, na, ő jól tudott. Magyarul kérdezek, ő románul válaszol. Tanakodunk, és abban egyezünk meg, hogy elvisz a temetőbe, ott biztos találunk öreget, aki útbaigazíthat. Szó nélkül tér be az egyik mellékutca, ami a régi temetőhöz vezet. Szerencsénk van, mondja, ott jön egy asszony, ismeri, ő nagyon jól tud. Több mint 15 éve kint dolgozik Olaszországban, most épp itthon van, biztos kijárt a halottaihoz. Lendületesen száll ki, szólítja meg, és már kéri is, hogy segítsen nekünk. Az alig 71 esztendő, de jó, ha 60-at mutató asszonyka kedvesen mosolyogva veszi át a szálát, mintha mi sem lenne természetesebb, és néhány perc múlva már megyünk egy másik asszonyhoz, aki két idős nénire is ügyelget, ő biztos tudja, kihez vigyen el. A férfi mosolyogva száll be a kocsiba, egészséget, köszönök el tőle, adzson az Isz-

ten, feleli, de már az asszonyokra kell figyelnem, terelgetnek, mint megszeppent unokákat. Egy nagyon idős néni üldögél a töltésen, körülötte az asszonyaink, beszélnek, beszélnek, aztán behívnak minket is az udvarra. Mosolyognak, noszogatnak, kerüljünk közelebb, aztán hirtelen eltűnnek, csend lesz. A néni kissé riadtan néz ránk, ő csak kiült ide a napra, mondja. Nehéz egy ilyen mondatba belekapaszkodni, azért leülünk mellé, és mesélni kezdem, honnan is érkezünk ilyen nagy zajjal. Egyre nagyobb érdeklődéssel fordul felénk, de mégis mintha nem lenne ott. Sokáig beszélgetünk, nagyon sok érdekes dolgot mesél el. Mikor a helynevek kapcsán bejárjuk a falut, a határt, mind a 92 esztendejének a súlyát érzem a szavaiban, itt-ott elidőzünk, a valamikori kocsmánál, ahol annyi, de annyi árus szekér állt meg hajdanán, egy magányos háznál, amit a mezőben építettek, nem tudni miért, és ami, úgy tűnik, váratlanul jutott eszébe. Egyszer felcsillant a szeme, mikor a falvakat sorolja, ahová búcsúba járt fiatalkorában, Diószén nevével rám néz, ott is úgy beszéltek, mint mi, mondja, mintha mosolyogna, mintha villanna a szeme. Egyszer sokatmondóan elhallgatott. Szabófalváról jövögetett egy zenész, emlékszik, ő muzsikált a táncban. Egyszer elfordult, többet nem mesél, mondja, egy pillanattal korábban belegabalyodott egy felsorolásba. Békítem, tudjam meg, mások is jártak nála, de nekik azt mondta, nem tud magyarul, nekünk pedig mesélt. Köszönöm, köszönjük. Még eljövök, ígérem, jó, feleli kurtán. A kapuból visszaneztek, mozdulatlanul ül, nem néz utánunk.

Megkeressük az asszonykát, aki elvitt hozzá, beszélgetünk még egy darabig, lassan enged fel, lassan kezd magyarul válaszolni. Úgy búcsúozunk, mint régi ismerősök. Mondom, kilépünk a temetőbe, menjünk, ha tudnám, hol van, mondaná, járjuk meg a férje sírját. A temetőt keresztül-kasul bejárjuk, megtalálom a Domokos Pál Péter által említett sírkövet is. Sok érdekes családnevet találok, amik egy részét a központban felállított világháborús emlékművön látok viszont. Visszafelé már busszal jövünk. Homoceában akkor szedik össze az udvart, fekete trikós férfiak, fekete ruhás nők, többnyire fiatalok, egy asztalt állnak körbe, beszélgetnek, egyikük kezében az elhunyt arcképe. Egy villanásnyira látom, de a következő pillanatban már el is felejttem.

Mindaz, amit három nap alatt a három faluban láttam, tapasztaltam, mindazok a személyek, akiknek az arca, személye rögzült, mindazok a válaszok, amiket meghallgattam, mindazok a helyek, amiket bejártam, egyelőre még különálló puzzledarabkák. Ahhoz, hogy össze tudjam rakni, újabb kérdéseket kell feltennem, mindegyik darabra vonatkozóan. Konkrétan, mindenhová vissza kell térnem, mert ha nem, ennek a három napnak nem sok értelme lesz. A puzzledarabokról már most látszik, hogy lesznek, amelyek a múltba, múltakba vezetnek, más települések, közösségek történetébe. Rajtuk keresztül pedig a jelennel szembesülök, és újabb tereket kell bejárnom, újabb történeteket kell összeraknom. Most úgy látom, hogy Moldva, történelme során, a tájait, közösségeit bejárók számára térélmény és tér-értelmezés volt. Mindig számba kellett venni, hol vannak, vagy még/már nincsenek a

magyarok, hová költöztek, szivárogtak, torlódtak fel vagy épp tűntek el, szivódtak fel szinte nyomtalanul. Mentális térképezés, a helynevek kulturális és ökológiai kontextusban való elemzése két olyan szempont, ami szerint új térképeket is készíthetnénk. Ezzel a térélménnyel együtt jár egy időélmény is. Van a számba vevők és van a számba vettek ideje, és a kettő, lehet, hogy nem fedi egymást. Akik számba vették ezeket a közösségeket, mindig a történelem linearitásához, ideológiáihoz igazodtak, akiket számba vettek, talán az üdvözülés idejét fontosabbnak tartották, mint saját korukét. Mindez persze csak spekuláció. Ennél konkrétabb az, hogy vajon milyen térélmény volt a szabófalviak számára az, hogy az 1960-as évekig egy fallal körbekerített faluban éltek? És a lökösfalviak, a kelgyestiek számára? Mit tudunk, mondjuk, az 1950-es, '60-as, '70-es évek románvásári piacáról, a városról, ami viszonyítási pont volt ezen falvak számára? Mit tudunk arról, hogy milyen viszony, dinamika volt ezek között az egy csuporékban élő falvak között? A iasi-i püspökség megalakulását, adminisztratív struktúráinak kiépítését, saját emberanyagának kitermelését vajon milyen változások kísérték ezekben a falvakban? Ezekről a változásokról vajon mennyit tudunk? Az északi csángó falvakban felgyűjtött folklóranyag milyen tér- és időélményekről beszél? Ezekben a közösségekben eltöltött három napunk vajon gyűjtési tapasztalat volt, vagy csak ismerkedtünk egy számunkra ismeretlen valóságdarabbal?

Újramesélve ezt a három napot, utólag tűnt fel az, hogy mennyire nem tudtam meg semmit vallásosságukról, hogy a meglátogatott hatalmas templomok látványukkal, terekkel mennyire rátelepedtek azoknak az embereknek az apró gesztusaira, akikkel szóba álltam. Másrészt mennyire nem volt idő ezeket a gesztusokat a velünk beszélgetők életében elmélyíteni, cselekedetekké, szokásokká, emlékezetekké meséltetni.

Szinte közhely, hogy Moldva nyelvi tapasztalat is. Közlegy évtizednyi Moldva-tapasztalatom, a Bákó környéki régi, magyaros, sziszegő, és a székelyes falvakban szerzett nyelvjárási jártasságom elégtelennek bizonyult ezekben a falvakban. Ezen alaposan meg is lepődtem. Amikor szóba álltam valakivel, többnyire kalagori nyelvjárásban tettem, az itteni és a környéken használt beszéd és beszélgetési fordulatokkal éltem. Nos, ezek itt nem nagyon működtek. Amit szépen jeleztek is az emberek, érzékelték a csángós jelleget, de azt is, hogy ez más. A kalagori dzsézés más, mint a szabófalvi. Mint ahogy a nagypataki mondatfűzésnek is más a dallama, mint a szabófalvinak. Mint ahogy a balusesti és ploszkucényi is különbözik a szabófalvitól. Viszont az is igaz, hogy a nyelv mint kultúrahordozó maga is egy külön tapasztalat. Az erős nyelvjárási akadályon ha túl tudunk lépni, megismerve, tanulgatva, akkor már ismerősebb a táj, arra alapozva már lehet kérdezni. Például arról, hogy milyen rokonságban van a két, térben elég távol eső dzsézés, esszézés?

Kiderült az is, hogy kérdéseinknek, tapasztalatainknak keretet más kérdések, tapasztalatok adnak. Ez pedig kíváncsiságunk tárgya, az északi csángók tekintetében megnyugtató és reménykeltő.

ELŐFIZETŐK

ROMÁNIA

BAJNA GYÖRGY – Gyergyószentmiklós; BÁLINT MÓZES – Székelyudvarhely;
CSISZER IMRE CSABA – Csíkszereda; CORNEL CADAR – Iași; DĂNILĂ IOAN – Bákó;
FORRAI TIBOR – Homoródszentpál; FÜLÖP LAJOS – Székelykeresztúr;
ISTÓK GYÖRGY – Klézse; ISTOC MIHAI – Klézse; KAKAS ZOLTÁN – Sepsiszentgyörgy; KISS MIKLÓS – Csíkszereda; KONSZA VILMOS – Sepsiszentgyörgy;
KOVÁCS ISTVÁN – Sepsiszentgyörgy; KÜRTI JENŐ – Marosvásárhely; LÉSTYÁN SÁNDOR – Kézdivásárhely;
PENTEK JÁNOS – Kolozsvár; ROBU ALEXANDRU – Kolozsvár; SEPRÓDI JÓZSEF – Dicsőszentmárton;
TAMÁS KLÁRA – Csíkszereda; TÁNCZOS VILMOS – Kolozsvár; TIMÁR KARINA – Kolozsvár; VITOS LÁSZLÓ – Csíkszereda

MAGYARORSZÁG

ANGER OTTÓ BÉLA – Szeged; BITTMAN KÁROLY – Zirc; CSÓTI MÁRTA – Budapest; DEMSE MÁRTON – Budapest; DÓSA GYULA – Szolnok;
Dr. ERDEI ANTAL – Gyöngyössolymos; ERDŐSINÉ KÉRY JUDIT – Budapest;
FELFÖLDI ELEK – Budapest; GÁTAY ISTVÁN – Devecser; GERGELYNÉ KOVÁCS MÁRIA – Budapest;
GYÖNGYÖSSY LAJOS – Budapest; Dr. GYURKOVITS KÁLMÁN – Mosdós; HÉJJ CSABA – Budapest; HORVÁTH JÓZSEFNÉ – Velence;
HUDÁK JÓZSEFNÉ – Szerencs; Dr. ISZLAI SÁNDOR – Berettyóújfalú; JÓZSA LÁSZLÓ – Tápiógyörgye; Dr. KÁLMÁN FLÓRA – Kecskemét;
KEÖVES FERENC – Páty; Dr. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Ifj. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Dr. KÓVÁRY GYÖRGY – Zirc;
KUKODA VILMOS – Zirc; MOLNÁR ALADÁR – Sopron; MUNKÁCSI GYÖRGY – Szolnok; NAGY JUDIT – Pécs;
PAPP DEZSŐ – Békésszentandrás; Dr. SURDY MIKLÓS – Budapest; SZAMOSI ELEMÉR – Budapest; SZEMES KÁLMÁN – Budapest;
TOST ATTILA – Sopron; VÁRKÖVI LÁSZLÓ – Vác; ZIRCI ORSZÁGZÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY – Zirc

MÁS

Dr. DOBÓ ATTILA – Németország; Dr. DOBÓ TIBOR – Németország; FODOR ALBERT – USA; KISS ISTVÁN – USA

INTÉZMÉNYEK

ATCOM SZÖVETKEZETI TÁRSASÁG – Csíkszereda; BOD PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR – Sepsiszentgyörgy; Csíki SZÉKELY MÚZEUM – Csíkszereda
KÁJONI JÁNOS MEGYEI KÖNYVTÁR – Csíkszereda

9 771224 535005 19002